

Załącznik Nr 1.4
do uchwały Nr 1626/33a/2025
Krajowej Rady Biegłych Rewidentów
z dnia 21 grudnia 2025 r.

KRAJOWY STANDARD BADANIA 240
w brzmieniu
MIĘDZYNARODOWEGO STANDARDU BADANIA 240

**OBOWIĄZKI AUDYTORA PODCZAS BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO
DOTYCZĄCE OSZUSTW**

MIĘDZYNARODOWY STANDARD BADANIA 240

OBOWIĄZKI AUDYTORA PODCZASBADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO DOTYCZĄCE OSZUSTW

(Stosuje się do badań sprawozdań finansowych za okresy sprawozdawcze
rozpoczynające się 15 grudnia 2009 r. lub później)

SPIS TREŚCI

	Paragraf
Wprowadzenie	
Zakres niniejszego MSB	1
Charakterystyka oszustwa	2-3
Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustwa	4-9
Data wejścia w życie	10
Cele	11
Definicje	12
Wymogi	
Zawodowy sceptycyzm	13-15
Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie.....	16
Procedury oszacowania ryzyka i powiązane z tym czynności	17-25
Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem....	26-28
Reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.....	29-34
Ocena dowodów badania.....	35-38
Audytora nie jest w stanie kontynuować zlecenia.....	39
Pisemne oświadczenia.....	40
Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór	41-43
Zgłaszanie oszustwa odpowiedniemu organowi zewnętrznemu w stosunku do jednostki	44
Dokumentacja.....	45-48
Zastosowanie i inny materiał objaśniający	
Charakterystyka oszustwa	A1-A5
Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustwa	A6-A7
Zawodowy sceptycyzm	A8-A10
Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie.....	A11-A12
Procedury oszacowania ryzyka i powiązane z tym czynności	A13-A28
Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem....	A29-A33
Reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.....	A34-A49

OBOWIĄZKI AUDYTORA PODCZAS BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO
DOTYCZĄCE OSZUSTW

Ocena dowodów badania.....	A50-A54
Audytora nie jest w stanie kontynuować zlecenia.....	A55-A58
Pisemne oświadczenia.....	A59-A60
Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór	A61-A66
Zgłaszanie oszustwa odpowiedniemu organowi zewnętrznemu w stosunku do jednostki	A67-A69

Załącznik 1: Przykłady czynników ryzyka oszustwa

Załącznik 2: Przykłady możliwych procedur badania, aby odnieść się do oszacowanych ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Załącznik 3: Przykłady okoliczności wskazujących na możliwość oszustwa

Międzynarodowy Standard Badania (MSB) 240 *Obowiązki audytora podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw* należy odczytywać w kontekście MSB (PL) 200 *Ogólne cele niezależnego audytora oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania*.

Wprowadzenie

Zakres niniejszego MSB

1. Niniejszy Międzynarodowy Standard Badania (MSB) dotyczy obowiązków audytora podczas badania sprawozdania finansowego dotyczących oszustw. W szczególności, poszerza on, w jaki sposób należy stosować MSB 315 (zmieniony w 2019 r.)¹ i MSB 330² w odniesieniu do ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Charakterystyka oszustwa

2. Zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym mogą powstawać na skutek oszustwa lub błędu. Czynnikiem odróżniającym pomiędzy oszustwem i błędem jest to, czy bazowe działanie, które skutkuje zniekształceniem sprawozdania finansowego, jest zamierzone czy niezamierzone.
3. Chociaż oszustwo jest szeroką koncepcją prawną, dla celów MSB audytor zajmuje się oszustwami, które powodują istotne zniekształcenie sprawozdania finansowego. Dwa rodzaje zamierzonych zniekształceń są stosowne dla audytora – zniekształcenia wynikające z oszukańczej sprawozdawczości finansowej i zniekształcenia wynikające ze sprzeniewierzenia majątku. Chociaż audytor może podejrzewać lub, w rzadkich przypadkach, zidentyfikować wystąpienie oszustwa, audytor nie dokonuje ustalenia prawnego, czy oszustwo rzeczywiście wystąpiło. (Zob. par. A1-A7)

Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustwa

4. Główna odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw spoczywają zarówno na osobach sprawujących nadzór nad jednostką, jak i na kierownictwie. Ważne jest, aby kierownictwo, pod nadzorem osób sprawujących nadzór, kładło silny nacisk na zapobieganie oszustwom, co może ograniczyć okazje do wystąpienia oszustwa oraz na działania zniechęcające do oszustwa, które mogłyby przekonywać osoby do niepopelniania oszustw ze względu na prawdopodobieństwo ich wykrycia i ukarania. Obejmuje to zobowiązanie do tworzenia kultury uczciwości i etycznego postępowania, która może być wzmocniona poprzez aktywny nadzór osób sprawujących nadzór. Nadzór osób sprawujących nadzór obejmuje rozważenie potencjału dla obejścia kontroli lub innego nieodpowiedniego wpływu na proces sprawozdawczości finansowej, takiego jak wysiłki kierownictwa, aby zarządzać dochodami w celu wpływania na percepcję analityków odnośnie do wyników działalności jednostki i jej zyskowności.

Odpowiedzialność audytora

5. Audytor przeprowadzający badanie zgodnie z MSB, jest odpowiedzialny za uzyskanie racjonalnej pewności, że sprawozdanie finansowe jako całość nie zawiera istotnego zniekształcenia, niezależnie od tego, czy zostało ono spowodowane oszustwem, czy błędem. Ze względu na nieodłączne ograniczenia badania występuje nieuniknione ryzyko, że niektóre istotne zniekształcenia sprawozdania finansowego mogą nie zostać wykryte, pomimo że badanie zostało poprawnie zaplanowane i wykonane zgodnie z MSB³.

¹ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.) *Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia.*

² MSB 330 *Reakcje audytora na oszacowane ryzyka.*

³ MSB (PL) 200 *Ogólne cele niezależnego audytora oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania*, paragrafy A56-A57.

6. Jak opisano w MSB (PL) 200⁴, potencjalny wpływ nieodłącznych ograniczeń jest szczególnie znaczący w przypadku zniekształcenia wynikającego z oszustwa. Ryzyko niewykrycia istotnego zniekształcenia wynikającego z oszustwa jest wyższe od ryzyka niewykrycia wynikającego z błędu. Spowodowane jest to tym, że oszustwo może obejmować wyrafinowane i starannie zorganizowane plany zaprojektowane w celu jego ukrycia, takie jak fałszerstwo, umyślne niezaksięgowanie transakcji lub celowe złożenie nieprawdziwych oświadczeń audytorowi. Takie próby zatajenia mogą być nawet trudniejsze do wykrycia, gdy towarzyszy im zmowa. Zmowa może spowodować, że audytor będzie sądził, iż dowody badania są przekonujące, podczas gdy w rzeczywistości są fałszywe. Zdolność audytora do wykrycia oszustwa zależy od czynników takich, jak umiejętności sprawcy, częstotliwość i zakres manipulacji, stopień zaangażowania w znowę, relatywna wielkość poszczególnych zmanipulowanych kwot oraz stanowiska służbowe zaangażowanych osób. Podczas gdy audytor może być w stanie zidentyfikować potencjalne okazje do popełnienia oszustwa, trudno jest audytorowi ustalić, czy zniekształcenia w obszarach wymagających osądu, takich jak szacunki księgowe, są spowodowane oszustwem czy błędem.
7. Ponadto ryzyko niewykrycia przez audytora istotnego zniekształcenia wynikającego z oszustwa kierownictwa jest większe niż w przypadku oszustwa pracownika, ponieważ kierownictwo często jest w stanie bezpośrednio lub pośrednio manipulować dokumentacją księgową i prezentować oszukańcze informacje finansowe lub obchodzić kontrole zaprojektowane w celu zapobiegania podobnym oszustwom ze strony innych pracowników.
8. Uzyskując racjonalną pewność audytor jest odpowiedzialny za zachowanie zawodowego sceptycyzmu w trakcie całego badania, rozważenie potencjału dla obchodzenia kontroli przez kierownictwo oraz uznanie faktu, że procedury badania, które są skuteczne dla wykrywania błędów, mogą nie być skuteczne w wykrywaniu oszustw. Wymogi w niniejszym MSB zostały zaprojektowane, aby pomóc audytorowi w identyfikowaniu i oszacowaniu ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz w zaprojektowaniu procedur, aby wykryć takie zniekształcenie.
9. Audytor może mieć dodatkowe obowiązki zgodnie z przepisami prawa, regulacją lub stosownymi wymogami etycznymi, odnoszące się do niezgodności jednostki z przepisami prawa i regulacjami, w tym oszustw, które mogą różnić się od, lub wykraczać poza niniejszy i inne MSB, takie jak: (zob. par. A6)
 - (a) reagowanie na zidentyfikowaną lub podejrzewaną niezgodność z przepisami prawa i regulacjami, w tym wymogi dotyczące specyficznej komunikacji z kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór, ocena odpowiedniości ich odpowiedzi na niezgodność i ustalanie, czy potrzebne jest dalsze działanie,
 - (b) przekazywanie informacji o zidentyfikowanej lub podejrzewanej niezgodności z przepisami prawa i regulacjami innym audytorom (np. podczas badania sprawozdania finansowego grupy) oraz
 - (c) wymogi dokumentacyjne dotyczące zidentyfikowanej lub podejrzewanej niezgodności z przepisami prawa i regulacjami.

Wypełnianie wszystkich dodatkowych obowiązków może dostarczyć dalszych informacji, które są stosowne dla pracy audytora zgodnie z niniejszym i innymi MSB (np. dotyczących uczciwości kierownictwa lub tam, gdzie to odpowiednie, osób sprawujących nadzór).

⁴ MSB (PL) 200, paragraf A56.

Data wejścia w życie

10. Niniejszy MSB stosuje się do badań sprawozdań finansowych za okresy rozpoczynające się 15 grudnia 2009 r. lub później.

Cele

11. Celami audytora są:
- (a) zidentyfikować i oszacować ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem,
 - (b) uzyskać wystarczające i odpowiednie dowody badania dotyczące oszacowanych ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem poprzez zaprojektowanie i wdrożenie odpowiednich reakcji oraz
 - (c) odpowiednio zareagować na oszustwo lub podejrzenie oszustwa zidentyfikowane podczas badania.

Definicje

12. Dla celów MSB następujące pojęcia mają znaczenia przypisane poniżej:
- (a) Oszustwo – zamierzone działanie jednej lub wielu osób spośród kierownictwa, osób sprawujących nadzór, pracowników lub stron trzecich, dotyczące wykorzystania podstępu, aby uzyskać niesprawiedliwą lub nielegalną korzyść.
 - (b) Czynniki ryzyka oszustwa – zdarzenia lub warunki, które wskazują na zachętę lub naciski na popełnienie oszustwa lub zapewniają okazję do popełnienia oszustwa.

Wymogi

Zawodowy sceptycyzm

13. Zgodnie z MSB (PL) 200⁵ audytor zachowuje* zawodowy sceptycyzm w trakcie całego badania, mając na uwadze możliwość wystąpienia istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, niezależnie od wcześniejszych doświadczeń audytora w zakresie rzetelności i uczciwości kierownictwa oraz osób sprawujących nadzór. (Zob. par. A8-A9)
14. O ile audytor nie ma powodów, aby sądzić, że jest inaczej, może przyjąć zapisy i dokumenty jako autentyczne. Jeżeli zidentyfikowane w trakcie badania warunki spowodują, że audytor będzie uważał, że dokument może nie być autentyczny lub warunki w dokumencie zostały zmienione, ale nie zostały ujawnione audytorowi, audytor przeprowadza dalsze dochodzenie. (Zob. par. A10)
15. Gdy odpowiedzi na zapytania kierowane do kierownictwa lub osób sprawujących nadzór są niespójne, audytor sprawdza te niespójności.

Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie

16. MSB 315 (zmieniony w 2019 r.) wymaga dyskusji pomiędzy członkami zespołu wykonującego zlecenie oraz ustalenia przez partnera odpowiedzialnego za zlecenie, które zagadnienia mają

⁵ MSB (PL) 200, paragraf 15.

* *Uw. tłum.* – Stosowane w każdym MSB w części określającej wymogi sformułowanie *auditor shall + czynność* przetłumaczono na język polski za pomocą czasu teraźniejszego, *audytor wykonuje czynność*, zgodnie z konwencją tłumaczeniową przyjętą w Unii Europejskiej. Niezastosowanie formy nakazowej poprzez użycie słów *musi, ma, powinien* itp. nie zmienia faktu, że wyrażona w ten sposób czynność wskazuje na zobowiązanie audytora do jej wykonania, a zwolnienie od tego wymogu może nastąpić jedynie w sposób przewidziany w danym MSB.

zostać zakomunikowane tym członkom zespołu, którzy nie uczestniczyli w dyskusji⁶. W dyskusji kładzie się szczególny nacisk na to, w jaki sposób i w którym miejscu sprawozdanie finansowe jednostki może być podatne na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem, w tym, w jaki sposób oszustwo może zostać popełnione. Dyskusję przeprowadza się nie biorąc pod uwagę przekonań członków zespołu wykonującego zlecenie, że kierownictwo oraz osoby sprawujące nadzór są rzetelne i uczciwe. (Zob. par. A11-A12)

Procedury oszacowania ryzyka i powiązane z tym czynności

17. Podczas wykonywania procedur oszacowania ryzyka oraz związanych z tym czynności w celu uzyskania zrozumienia jednostki i jej otoczenia, mających zastosowanie ramowych założeń sprawozdawczości finansowej oraz systemu kontroli wewnętrznej jednostki, wymaganych przez MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), audytor wykonuje procedury określone w paragrafach 23-43 w celu uzyskania informacji służących do identyfikacji ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Kierownictwo i inne osoby w jednostce

18. Audytor kieruje do kierownictwa zapytania dotyczące:
- (a) oszacowania przez kierownictwo ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być istotnie zniekształcone z powodu oszustwa, w tym rodzaju, zakresu i częstotliwości takich oszacowań, (zob. par. A13-A14)
 - (b) procesu identyfikowania i reagowania przez kierownictwo na ryzyka oszustwa w jednostce, w tym na wszelkie specyficzne ryzyka oszustwa, które kierownictwo zidentyfikowało, lub na które zwrócono jego uwagę, lub grup transakcji, sald kont albo ujawnień, dla których ryzyko oszustwa prawdopodobnie istnieje, (zob. par. A15)
 - (c) przekazania przez kierownictwo, o ile miało ono miejsce, osobom sprawującym nadzór informacji dotyczących procesu identyfikacji i reagowania na ryzyka oszustwa w jednostce oraz
 - (d) przekazania przez kierownictwo, o ile miało ono miejsce, pracownikom informacji na temat jego poglądów dotyczących praktyk gospodarczych oraz etycznego zachowania.
19. Audytor kieruje zapytania do kierownictwa i, jeżeli to odpowiednie, do innych osób w jednostce, aby ustalić, czy posiadają one wiedzę na temat wszelkich rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemyanych oszustw dotyczących jednostki. (Zob. par. A16-A18)
20. W przypadku tych jednostek, które posiadają funkcję audytu wewnętrznego, audytor kieruje zapytania do odpowiednich osób wewnątrz tej funkcji, aby ustalić, czy posiadają one wiedzę o jakichkolwiek rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemyanych oszustwach dotyczących jednostki i poznać ich poglądy na temat ryzyk oszustwa. (Zob. par. A19)

Osoby sprawujące nadzór

21. Jeżeli nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką⁷, audytor uzyskuje zrozumienie, w jaki sposób osoby te nadzorują procesy zarządzania w zakresie identyfikowania i reakcji na ryzyka oszustwa w jednostce oraz kontrole ustanowione przez kierownictwo w celu złagodzenia tych ryzyk. (Zob. par. A20-A22)

⁶ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragrafy 17-18.

⁷ MSB 260 (zmieniony) *Komunikowanie się z osobami sprawującymi nadzór*, paragraf 13.

22. Audytor kieruje zapytania do osób sprawujących nadzór, aby ustalić, czy posiadają one wiedzę o wszelkich rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemanych oszustwach dotyczących jednostki, chyba że wszystkie spośród osób sprawujących nadzór są zaangażowane w zarządzanie jednostką. Zapytania te są kierowane w części, aby potwierdzić odpowiedzi na zapytania do kierownictwa.

Zidentyfikowane nietypowe lub nieoczekiwane powiązania

23. Audytor ocenia, czy nietypowe lub nieoczekiwane powiązania, które zostały zidentyfikowane podczas przeprowadzania procedur analitycznych, w tym tych odnoszących się do kont przychodów, mogą wskazywać na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Pozostałe informacje

24. Audytor rozważa, czy uzyskane przez audytora inne informacje wskazują na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A23)

Ocena czynników ryzyka oszustwa

25. Audytor ocenia, czy informacje uzyskane z innych procedur oszacowania ryzyka oraz wykonanych związanych z nimi czynności wskazują na wystąpienie jednego lub większej liczby czynników ryzyka oszustwa. O ile czynniki ryzyka oszustwa niekoniecznie muszą wskazywać na istnienie oszustwa, często występują one w okolicznościach, w których oszustwa miały miejsce i w związku z tym mogą wskazywać na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A24-A28)

Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

26. Zgodnie z MSB 315 (zmienionym w 2019 r.) audytor identyfikuje i dokonuje oszacowania ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego i na poziomie stwierdzeń dla grup transakcji, sald kont i ujawnień⁸.
27. Identyfikując i dokonując oszacowania ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem audytor ocenia, w oparciu o założenie, że przy ujmowaniu przychodów występują ryzyka oszustwa, jakie rodzaje przychodów, transakcji związanych z przychodami lub stwierdzeń powodują takie ryzyka. Paragraf 48 określa dokumentację wymaganą w przypadku, gdy audytor stwierdzi, że założenie to nie ma zastosowania w okolicznościach danego zlecenia, a tym samym nie zidentyfikował ujmowania przychodów jako ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A29-A31)
28. Audytor traktuje oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem jako ryzyka znaczące i odpowiednio w zakresie, w jakim do tej pory tego nie uczynił, audytor identyfikuje kontrole jednostki, które odnoszą się do takich ryzyk oraz ocenia ich zaprojektowanie i określa, czy zostały one wdrożone.⁹ (Zob. par. A32-A33)

Reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Ogólne reakcje

⁸ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragraf 28.

⁹ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragraf 26(a)(i) i 26(d).

29. Zgodnie z MSB 330 audytor określa ogólne reakcje, aby odnieść się do oszacowanych ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego¹⁰. (Zob. par. A34)
30. Podczas ustalania ogólnych reakcji, aby odnieść się do oszacowanych ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego, audytor:
- (a) wyznacza i nadzoruje personel, biorąc pod uwagę wiedzę, umiejętności i zdolności poszczególnych osób, którym przydzielono znaczące obowiązki związane ze zleceniem oraz oszacowanie przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem dla danego zlecenia, (zob. par. A35-A36)
 - (b) ocenia, czy wybór i zastosowanie zasad (polityki) rachunkowości przez jednostkę, w szczególności tych związanych z subiektywnymi wycenami i złożonymi transakcjami, może wskazywać na oszukańczą sprawozdawczość finansową wynikającą ze starań kierownictwa, aby zarządzać dochodami oraz
 - (c) włącza element nieprzewidywalności do wyboru rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur badania. (Zob. par. A37)

Procedury badania reagujące na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzeń

31. Zgodnie z MSB 330 audytor projektuje i wykonuje dalsze procedury badania, których rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres odpowiadają na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzeń¹¹. (Zob. par. A38-A41)

Procedury badania reagujące na ryzyka związane z obchodzeniem kontroli przez kierownictwo

32. Kierownictwo znajduje się w wyjątkowej pozycji, aby popełnić oszustwo ze względu na zdolność manipulowania zapisami księgowymi i sporządzania oszukańczych sprawozdań finansowych poprzez obejście kontroli, które w innych sytuacjach wydają się działać skutecznie. Pomimo, że poziom ryzyka obejścia kontroli przez kierownictwo będzie się różnił w poszczególnych jednostkach, tym niemniej ryzyko to występuje we wszystkich jednostkach. Ze względu na nieprzewidywalny sposób, w jaki takie obejście mogłoby wystąpić, jest to ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, a przez to znaczące ryzyko.
33. Niezależnie od oszacowania przez audytora ryzyk obejścia kontroli przez kierownictwo, audytor projektuje i wykonuje procedury badania, aby:
- (a) przetestować odpowiedniość zapisów dziennika zarejestrowanych w księdze głównej oraz innych korekt dokonanych podczas sporządzania sprawozdania finansowego. Projektując i wykonując procedury badania dla takich testów, audytor:
 - (i) kieruje zapytania do osób zaangażowanych w proces sprawozdawczości finansowej dotyczące nieodpowiednich lub nietypowych działań związanych z przetwarzaniem zapisów dziennika i innych korekt,
 - (ii) wybiera zapisy dziennika i inne korekty dokonane na koniec okresu sprawozdawczego oraz

¹⁰ MSB 330, paragraf 5.

¹¹ MSB 330, paragraf 6.

OBOWIĄZKI AUDYTORA PODCZAS BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO
DOTYCZĄCE OSZUSTW

- (iii) rozważyć potrzebę przetestowania zapisów dziennika i innych korekt dokonanych w ciągu okresu sprawozdawczego, (zob. par. A42-A45)
 - (b) dokonać przeglądu szacunków księgowych pod kątem ich stronniczości oraz ocenić, czy okoliczności powodujące stronniczość, jeżeli jakiegokolwiek występują, stanowią ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Dokonując tego przeglądu, audytor:
 - (i) ocenia, czy osądy i decyzje dokonane przez kierownictwo podczas dokonywania szacunków księgowych zawartych w sprawozdaniu finansowym, nawet jeżeli są one pojedynczo racjonalne, wskazują na możliwą stronniczość ze strony kierownictwa, która może wiązać się z ryzykiem istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Jeżeli tak, audytor ponownie ocenia szacunki księgowe wzięte jako całość, oraz
 - (ii) wykonuje retrospektywny przegląd osądów i założeń kierownictwa związanych ze znaczącymi szacunkami księgowymi odzwierciedlonymi w sprawozdaniu finansowym za poprzedni rok, (zob. par. A46-A48)
 - (c) dla znaczących transakcji, które są poza normalnym tokiem działalności jednostki, lub które z innych względów wydają się być nietypowe biorąc pod uwagę zrozumienie jednostki i jej otoczenia przez audytora oraz inne informacje uzyskane w trakcie badania, audytor ocenia, czy uzasadnienie ekonomiczne tych transakcji (lub jego brak) sugeruje, że zawarto je, aby zaangażować się w oszukańczą sprawozdawczość finansową lub, aby zataić sprzeniewierzenie aktywów. (Zob. par. A49)
34. Audytor ustala, czy w celu, aby zareagować na zidentyfikowane ryzyka obejścia kontroli przez kierownictwo, audytor potrzebuje dodatkowo przeprowadzić inne procedury badania niż te szczegółowo wskazane powyżej (to jest, gdy występują specyficzne dodatkowe ryzyka obejścia kontroli przez kierownictwo, które nie są pokryte jako część procedur przeprowadzonych, aby odnieść się do wymogów zawartych w paragrafie 33).

Ocena dowodów badania (Zob. par. A50)

35. Audytor ocenia, czy procedury analityczne, które są przeprowadzane tuż przed zakończeniem badania, gdy formułuje się ogólny wniosek co do tego, czy sprawozdanie finansowe jest spójne z rozumieniem jednostki przez audytora, wskazują na wcześniej nieuwzględnione ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. (Zob. par. A51)
36. Jeżeli audytor identyfikuje zniekształcenie, to audytor ocenia, czy takie zniekształcenie wskazuje na oszustwo. Jeżeli występuje takie wskazanie, audytor ocenia wpływ zniekształcenia w powiązaniu z innymi aspektami badania, szczególnie na wiarygodność oświadczeń kierownictwa, uznając, że jest mało prawdopodobne, aby wystąpienie oszustwa było zdarzeniem odosobnionym. (Zob. par. A52)
37. Jeżeli audytor identyfikuje zniekształcenie, niezależnie od tego, czy jest ono istotne, czy nie, i audytor ma powody, aby sądzić, że jest lub może być ono wynikiem oszustwa oraz, że kierownictwo (w szczególności kierownictwo wyższego szczebla) jest w nie zaangażowane, audytor ponownie ocenia oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz wynikający z niego wpływ na rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania, aby zareagować na oszacowane ryzyka. Audytor rozważa także, czy okoliczności lub warunki wskazują na możliwą zмовę angażującą pracowników, kierownictwo lub strony trzecie podczas ponownego rozważania wiarygodności wcześniej uzyskanych dowodów. (Zob. par. A53)

38. Jeżeli audytor potwierdza, że - lub nie jest w stanie wyciągnąć wniosku, czy - sprawozdanie finansowe jest istotnie zniekształcone w wyniku oszustwa, to audytor ocenia skutki tego dla badania. (Zob. par. A54)

Audytor nie jest w stanie kontynuować zlecenia

39. Jeżeli na skutek zniekształcenia wynikającego z oszustwa lub podejrzanego oszustwa, audytor napotyka wyjątkowe okoliczności, które poddają w wątpliwość zdolność audytora do kontynuowania przeprowadzania badania, audytor:
- (a) określa obowiązki zawodowe i prawne mające zastosowanie w danych okolicznościach, w tym, czy istnieje wymóg, aby poinformować osobę lub osoby, które zleciły badanie, lub też, w niektórych przypadkach, organy regulacyjne,
 - (b) rozważa, czy jest to właściwe, aby wycofać się ze zlecenia tam, gdzie wycofanie się jest możliwe zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami prawa lub regulacją oraz
 - (c) jeżeli audytor wycofuje się:
 - (i) omawia z kierownictwem odpowiedniego szczebla i osobami sprawującymi nadzór wycofanie się audytora ze zlecenia i przyczyny wycofania się oraz
 - (ii) ustala, czy istnieje zawodowy lub prawny wymóg, aby poinformować osobę lub osoby, które zleciły badanie lub, w niektórych przypadkach, organy regulacyjne, o wycofaniu się audytora ze zlecenia i przyczynach wycofania się. (Zob. par. A55-A58)

Pisemne oświadczenia

40. Audytor uzyskuje od kierownictwa oraz tam, gdzie to odpowiednie, od osób sprawujących nadzór pisemne oświadczenia, że:
- (a) potwierdzają oni swoją odpowiedzialność za zaprojektowanie, wdrożenie i działanie kontroli wewnętrznej, aby zapobiegać i wykrywać oszustwa,
 - (b) ujawnili oni audytorowi wyniki oszacowania przez kierownictwo ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być istotnie zniekształcone w wyniku oszustwa,
 - (c) ujawnili oni audytorowi swoją wiedzę na temat oszustwa lub podejrzanego oszustwa dotyczącego jednostki, w które zaangażowani są:
 - (i) kierownictwo,
 - (ii) pracownicy, którzy odgrywają znaczącą rolę w kontroli wewnętrznej, lub
 - (iii) inne osoby tam, gdzie oszustwo mogłoby mieć istotny wpływ na sprawozdanie finansowe, oraz
 - (d) ujawnili oni audytorowi swoją wiedzę na temat wszelkich zarzutów oszustwa lub podejrzeń oszustw wpływających na sprawozdanie finansowe jednostki, zgłoszonych przez pracowników, byłych pracowników, analityków, regulatorów lub innych. (Zob. par. A59-A60)

Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującym nadzór

41. Jeżeli audytor zidentyfikował oszustwo lub uzyskał informacje, które wskazują, że może występować oszustwo, audytor bez zbędnej zwłoki informuje o tych sprawach, o ile nie jest to zabronione przez przepisy prawa lub regulację, odpowiedni szczebel kierownictwa, aby

poinformować osoby ponoszące główną odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw o sprawach stosownych dla ich obowiązków. (Zob. par. A61 – A62)

42. O ile nie wszystkie osoby sprawujące nadzór są zaangażowane w zarządzanie jednostką, a audytor zidentyfikował lub podejrzewa oszustwo z zaangażowaniem:

- (a) kierownictwa,
- (b) pracowników, którzy odgrywają znaczące role w kontroli wewnętrznej, lub
- (c) innych osób tam, gdzie oszustwo skutkuje istotnym zniekształceniem sprawozdania finansowego,

audytor informuje bez zbędnej zwłoki o tych sprawach osoby sprawujące nadzór. Jeżeli audytor podejrzewa oszustwo angażujące kierownictwo, audytor informuje o tych podejrzeniach osoby sprawujące nadzór i omawia z nimi rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania niezbędnych do zakończenia badania. Taka komunikacja z osobami sprawującymi nadzór jest wymagana, o ile komunikacja nie jest zakazana przez przepisy prawa lub regulację. (Zob. par. A61, A63 – A65)

43. Audytor informuje, o ile nie jest to zabronione przez przepisy prawa lub regulację, osoby sprawujące nadzór o wszelkich innych sprawach związanych z oszustwem, które według osądu audytora są stosowne dla ich obowiązków. (Zob. par. A61, A66)

Zgłaszanie oszustwa odpowiedniemu organowi zewnętrznemu w stosunku do jednostki

44. Jeżeli audytor zidentyfikował lub podejrzewa oszustwo, audytor ustala, czy przepisy prawa, regulacje lub stosowne wymogi etyczne: (Zob. par. A67-A69)

- (a) wymagają od audytora, aby poinformował odpowiedni organ zewnętrzny w stosunku do jednostki,
- (b) ustanawiają obowiązki, zgodnie z którymi zgłaszanie do odpowiedniego organu zewnętrznego w stosunku do jednostki może być odpowiednie w danych okolicznościach.

Dokumentacja

45. W dokumentacji badania¹² dotyczącej identyfikacji i oszacowania ryzyk istotnego zniekształcenia wymaganej przez MSB 315 (zmieniony w 2019 r.)¹³, audytor zamieszcza:

- (a) znaczące decyzje podjęte w trakcie dyskusji w zespole wykonującym zlecenie, dotyczące podatności sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem,
- (b) zidentyfikowane i oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowane oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego i na poziomie stwierdzeń, oraz
- (c) zidentyfikowane kontrole w elemencie czynności kontrolnych, które odnoszą się do oszacowanych ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

46. W dokumentacji badania dotyczącej reakcji audytora na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia wymaganej przez MSB 330¹⁴ audytor zamieszcza:

¹² MSB 230 *Dokumentacja badania*, paragrafy 8-11 i paragraf A6.

¹³ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragraf 38.

¹⁴ MSB 330, paragraf 28.

- (a) ogólne reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie sprawozdania finansowego oraz rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres procedur badania oraz powiązanie tych procedur z oszacowanymi ryzykami istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzenia oraz
 - (b) wyniki procedur badania, w tym tych zaprojektowanych, aby odnieść się do ryzyka obchodzenia kontroli przez kierownictwo.
47. Audytor zamieszcza w dokumentacji badania informacje dotyczące oszustwa, które przekazał kierownictwu, osobom sprawującym nadzór, regulatorom i innym.
48. Jeżeli audytor wyciągnął wniosek, że założenie, iż występuje ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem związane z ujmowaniem przychodów nie ma zastosowania w okolicznościach danego zlecenia, audytor zamieszcza uzasadnienie takiego wniosku w dokumentacji badania.

* * *

Zastosowanie i inny materiał objaśniający

Charakterystyka oszustwa (Zob. par. 3)

- A1. Oszustwo, niezależnie od tego, czy w formie oszukańczej sprawozdawczości finansowej, czy zawłaszczenia majątku, wiąże się z zachętą lub presją, aby dokonać oszustwa, dostrzeganiem okazji do jego popełnienia oraz usprawiedliwieniem dla jego popełnienia. Na przykład:
- zachęta lub presja, aby dokonać oszukańczej sprawozdawczości finansowej, mogą występować, gdy kierownictwo jest pod presją ze źródeł na zewnątrz lub wewnątrz jednostki, aby osiągnąć oczekiwany (i być może nierealistyczny) cel dochodowy lub wynik finansowy – zwłaszcza, gdy konsekwencje niezrealizowania celów finansowych mogą być dla kierownictwa znaczące. Podobnie, dane osoby mogą mieć zachętę, aby zawłaszczyć aktywa, na przykład, ponieważ osoby te prowadzą życie ponad stan,
 - dostrzegana okazja do popełnienia oszustwa może występować, gdy dana osoba wierzy, że można obejść kontrolę wewnętrzną, na przykład, ponieważ dana osoba zajmuje pozycję związaną z zaufaniem lub posiada wiedzę na temat konkretnych słabości w kontroli wewnętrznej,
 - dane osoby mogą być w stanie usprawiedliwiać popełnienie czynu oszukańczego. Niektóre osoby posiadają nastawienie, charakter lub system wartości etycznych, które pozwalają im świadomie i w sposób zamierzony dopuszczać się nieuczciwych działań. Jednakże, nawet osoby uczciwe w innych sytuacjach, mogą popełnić oszustwo w otoczeniu, które wywiera na nie wystarczającą presję.
- A2. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa obejmuje umyślne zniekształcenia, w tym pominięcie kwot lub ujawnień w sprawozdaniu finansowym, aby wprowadzić w błąd użytkowników sprawozdania finansowego. Może być spowodowana staraniami kierownictwa, aby zarządzać dochodami w celu wprowadzenia w błąd użytkowników sprawozdania finansowego poprzez wpływanie na ich postrzeganie wyników działalności i rentowności jednostki. Takie zarządzanie dochodami może się rozpocząć drobnymi działaniami lub nieodpowiednią korektą założeń i zmianami osądów dokonywanych przez kierownictwo. Naciski i zachęty mogą prowadzić do zwiększenia tych działań do takich rozmiarów, że skutkują one oszukańczą sprawozdawczością finansową. Taka sytuacja mogłaby się wydarzyć, gdy ze względu na presję, aby sprostać

oczekiwaniom rynkowym lub chęć, aby zmaksymalizować wynagrodzenie oparte na wynikach działalności, kierownictwo umyślnie zajmuje stanowisko, które prowadzi do oszukańczej sprawozdawczości finansowej poprzez istotne zniekształcenie sprawozdania finansowego. W niektórych jednostkach kierownictwo może być motywowane, aby obniżyć dochody o istotną kwotę, aby zminimalizować podatek lub też, aby sztucznie zawyżać dochody, aby zapewnić finansowanie ze strony banku.

A3. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa może zostać osiągnięta poprzez:

- manipulację, podrabianie (w tym fałszerstwa) lub zmiany zapisów księgowych bądź dokumentacji źródłowej, na podstawie których sporządzane są sprawozdania finansowe,
- błędną prezentację lub umyślne pominięcie zdarzeń, transakcji lub innych znaczących informacji w sprawozdaniu finansowym,
- zamierzone błędne stosowanie zasad (polityk) rachunkowości w odniesieniu do kwot, klasyfikacji, sposobu prezentacji lub ujawnień.

A4. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa często wiąże się z obejściem przez kierownictwo kontroli, które w innym przypadku mogą wydawać się działającymi skutecznie. Oszustwo może zostać dokonane przez kierownictwo obchodzące kontrole wykorzystując takie techniki jak zamierzone:

- dokonywanie fikcyjnych zapisów dziennika, w szczególności blisko końca okresu sprawozdawczego, aby manipulować wynikami operacyjnymi lub, aby osiągnąć inne cele,
- nieodpowiednie korygowanie założeń oraz zmiany osądów wykorzystywanych do szacowania sald kont,
- pomijanie, ujmowanie z wyprzedzeniem lub z opóźnieniem w sprawozdaniu finansowym zdarzeń i transakcji, które wydarzyły się w trakcie okresu sprawozdawczego,
- pomijanie, zaciemnianie lub zniekształcanie ujawnień wymaganych przez mające zastosowanie ramowe założenia sprawozdawczości finansowej lub ujawnień, które są niezbędne, aby osiągnąć rzetelną prezentację,
- ukrywanie faktów, które mogłyby wpływać na kwoty ujęte w sprawozdaniu finansowym,
- angażowanie się w złożone transakcje, które są strukturyzowane, aby błędnie przedstawić sytuację finansową lub wynik finansowy jednostki,
- zmienianie zapisów i warunków dotyczących znaczących i nietypowych transakcji.

A5. Zawłaszczenie aktywów obejmuje kradzież aktywów jednostki i jest często dokonywane przez pracowników w relatywnie małych i nieistotnych kwotach. Jednakże może ono także angażować kierownictwo, które zwykle jest w stanie lepiej zamaskować lub ukryć zawłaszczenia w sposób, który jest trudny do wykrycia. Zawłaszczenie aktywów może zostać osiągnięte na wiele różnych sposobów, w tym:

- sprzeniewierzenie wpływów (na przykład zawłaszczanie wpływów z tytułu spłaty należności lub skierowanie na osobiste konta bankowe spłat należności spisanych jako nieściągalne),
- kradzież aktywów rzeczowych lub własności intelektualnej (na przykład kradzież zapasów na własny użytek lub w celu sprzedaży, kradzież odpadów w celu ich odsprzedaży, zmowa z konkurentem poprzez ujawnianie danych technologicznych w zamian za zapłatę).

- powodowanie, że jednostka płaci za towary i usługi, które nie zostały otrzymane (na przykład płatności na rzecz fikcyjnych dostawców, łapówki zapłacone przez dostawców przedstawicielom jednostki odpowiadającym za zakupy w zamian za zawyżanie cen, płatności na rzecz fikcyjnych pracowników),
- wykorzystanie aktywów jednostki na własny użytek (na przykład wykorzystywanie aktywów jednostki jako zabezpieczenia prywatnej pożyczki lub pożyczki dla podmiotu powiązanego).

Zawłaszczaniu majątku towarzyszą często fałszywe lub wprowadzające w błąd zapisy księgowe lub dokumenty w celu ukrycia faktu, że aktywów brakuje lub stały się zabezpieczeniem bez odpowiedniego zezwolenia.

Odpowiedzialność za zapobieganie i wykrywanie oszustw

Odpowiedzialność audytora (Zob. par. 9)

- A6. Przepisy prawa, regulacja lub stosowne wymogi etyczne mogą wymagać od audytora wykonania dodatkowych procedur i podjęcia dalszych działań. Na przykład, *Międzynarodowy kodeks etyki zawodowych księgowych (w tym Międzynarodowe standardy niezależności)* Rady Międzynarodowych Standardów Etyki dla Księgowych (Kodeks IESBA) wymaga od audytora podjęcia kroków w odpowiedzi na zidentyfikowaną lub podejrzaną niezgodność z przepisami prawa i regulacjami oraz ustalenia, czy potrzebne jest dalsze działanie. Takie kroki mogą obejmować przekazywanie informacji o zidentyfikowanej lub podejrzaną niezgodności z przepisami prawa i regulacjami pomiędzy audytorami wewnątrz zespołu wykonującego zlecenie lub innymi audytorami wykonującymi pracę w jednostkach lub jednostkach biznesowych grupy dla celów innych niż badanie sprawozdania finansowego grupy¹⁵.

Szczególne rozważania dla jednostek sektora publicznego

- A7. Obowiązki audytora w sektorze publicznym związane z oszustwem mogą wynikać z przepisów prawa, regulacji lub innych uprawnień mających zastosowanie do jednostek sektora publicznego lub odrębnie podlegających powołaniu audytora. W konsekwencji obowiązki audytora w sektorze publicznym mogą nie być ograniczone do rozważenia ryzyk istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, ale mogą także obejmować szerszy obowiązek, aby rozważyć ryzyka oszustwa.

Zawodowy sceptycyzm (Zob. par. 13-15)

- A8. Zachowanie zawodowego sceptycyzmu wymaga stałego dociekania, czy uzyskane informacje oraz dowody badania sugerują, że może wystąpić istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem. Obejmuje to rozważenie wiarygodności informacji, które mogłyby być wykorzystane jako dowody badania, oraz zidentyfikowanych kontroli ich przygotowania i utrzymania w elemencie czynności kontrolnych, jeżeli jakiegokolwiek występują. Ze względu na charakterystyczne cechy oszustwa, zawodowy sceptycyzm audytora jest szczególnie ważny przy rozważaniu ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.
- A9. Pomimo, że od audytora nie można oczekiwać, aby zignorował wcześniejsze doświadczenia dotyczące uczciwości i rzetelności kierownictwa oraz osób sprawujących nadzór, zawodowy sceptycyzm audytora jest szczególnie ważny podczas rozważania ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, ponieważ mogły nastąpić zmiany okoliczności.

¹⁵ Zobacz, na przykład, paragrafy R360.16–360.18 A1 Kodeksu IESBA.

A10. Badanie przeprowadzane zgodnie z MSB rzadko obejmuje ocenę autentyczności dokumentów, a audytor nie jest ani przeszkolony, ani nie oczekuje się od niego, aby był ekspertem w takiej ocenie autentyczności¹⁶. Jednakże, gdy audytor zidentyfikuje warunki, które powodują u audytora przekonanie, że dokument może nie być autentyczny lub, że warunki w dokumencie zostały zmodyfikowane, lecz nie ujawniono tego audytorowi, możliwe procedury, aby przeprowadzić dalsze dochodzenie, mogą obejmować:

- potwierdzanie bezpośrednio ze stronami trzecimi,
- wykorzystanie pracy eksperta, aby ocenić autentyczność dokumentu.

Dyskusja w zespole wykonującym zlecenie (Zob. par. 16)

A11. Omówienie podatności sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem z zespołem wykonującym zlecenie:

- dostarcza okazji dla bardziej doświadczonych członków zespołu wykonującego zlecenie, aby podzieliли się swymi uwagami na temat tego, w jaki sposób i gdzie sprawozdanie finansowe może być narażone na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem,
- umożliwia audytorowi rozważenie odpowiedniej reakcji na taką podatność oraz ustalenie, którzy członkowie zespołu wykonującego zlecenie przeprowadzą pewne procedury badania,
- pozwala audytorowi ustalić, w jaki sposób zespół wykonujący zlecenie podzieli się wynikami procedur badania oraz, w jaki sposób postępować z wszelkimi podejrzeniami oszustwa, które mogły zwrócić uwagę audytora.

A12. Dyskusja może obejmować takie zagadnienia, jak:

- wymiana pomysłów pomiędzy członkami zespołu wykonującego zlecenie dotyczących tego, w jaki sposób oraz gdzie, ich zdaniem, sprawozdanie finansowe jednostki (w tym poszczególne części sprawozdania i ujawnienia) może być podatne na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem, w jaki sposób kierownictwo mogłoby popełnić i ukryć oszukańczą sprawozdawczość finansową oraz w jaki sposób aktywa jednostki mogłyby zostać zawłaszczone,
- rozważenie okoliczności, które mogłyby wskazywać na zarządzanie dochodami oraz praktyki, które stosuje kierownictwo, aby zarządzać dochodami, a które mogłyby prowadzić do oszukańczej sprawozdawczości finansowej,
- rozważenie ryzyka, że kierownictwo może starać się zaprezentować ujawnienia w sposób, który może zaciemniać prawidłowe zrozumienie ujawnionych spraw (na przykład, poprzez zawarcie zbyt wielu nieistotnych informacji lub poprzez użycie niejasnego lub dwuznacznego języka),
- rozważenie znanych zewnętrznych i wewnętrznych czynników wpływających na jednostkę, które mogą stwarzać zachętę lub presję dla kierownictwa lub innych osób do popełnienia oszustwa, stwarzać okazję do popełnienia oszustwa oraz wskazywać na kulturę lub otoczenie, które umożliwiają kierownictwu lub innym osobom usprawiedliwianie popełnienia oszustwa,

¹⁶ MSB (PL) 200, paragraf A52.

- rozważenie zaangażowania kierownictwa w nadzór nad pracownikami mającymi dostęp do środków pieniężnych lub innych aktywów podatnych na zawłaszczenie,
- rozważenie wszelkich nietypowych lub niewyjaśnionych zmian w zachowaniu lub stylu życia kierownictwa lub pracowników, które zwróciły uwagę zespołu wykonującego zlecenie,
- podkreślanie ważności zachowania właściwego stanu umysłu w trakcie badania dotyczącego potencjału dla istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem,
- rozważenie takich rodzajów okoliczności, które, o ile miałyby miejsce, mogłyby wskazywać na możliwość oszustwa,
- rozważenie, w jaki sposób element nieprzewidywalności będzie wbudowany w rodzaj, rozłożenie w czasie oraz zakres procedur badania, które mają zostać wykonane,
- rozważenie procedur badania, które mogłyby zostać wybrane, aby odpowiedzieć na podatność sprawozdania finansowego jednostki na istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem oraz, czy pewne rodzaje procedur badania są bardziej skuteczne od innych,
- rozważenie wszelkich podejrzeń oszustwa, które zwróciły uwagę audytora,
- rozważenie ryzyka obejścia kontroli przez kierownictwo.

Procedury oszacowania ryzyka i powiązane z tym czynności

Zapytania do kierownictwa

Oszacowanie przez kierownictwo ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem (Zob. par. 18(a))

A13. Kierownictwo przyjmuje odpowiedzialność za kontrolę wewnętrzną jednostki oraz za sporządzenie sprawozdania finansowego jednostki. W związku z tym właściwe jest, aby audytor kierował do kierownictwa zapytania dotyczące oszacowania ryzyka oszustwa przez kierownictwo oraz kontroli istniejących, aby zapobiegać i wykrywać oszustwo. Rodzaj, zakres i częstotliwość oszacowania takiego ryzyka przez kierownictwo i kontroli może się różnić w poszczególnych jednostkach. W niektórych jednostkach kierownictwo może dokonywać szczegółowego oszacowania raz do roku lub jako część ciągłego monitorowania. W innych jednostkach oszacowanie przez kierownictwo może być mniej formalne i mieć mniejszą częstotliwość. Rodzaj, zakres i częstotliwość oszacowania przez kierownictwo są stosowne dla zrozumienia przez audytora środowiska kontroli jednostki. Na przykład fakt, iż kierownictwo nie dokonało oszacowania ryzyka oszustwa, może w niektórych okolicznościach wskazywać na brak przywiązywania przez kierownictwo wagi do kontroli wewnętrznej.

Szczególne rozważania dla mniejszych jednostek

A14. W niektórych jednostkach, szczególnie mniejszych jednostkach, oszacowanie kierownictwa może skupiać się na ryzykach oszustw dokonywanych przez pracowników lub zawłaszczenia aktywów.

Stosowany przez kierownictwo proces identyfikacji i reagowania na ryzyka oszustwa (Zob. par. 18(b))

A15. W przypadku jednostek posiadających wiele lokalizacji, procesy stosowane przez kierownictwo mogą obejmować różne poziomy monitorowania lokalizacji operacyjnych lub segmentów działalności. Kierownictwo może także zidentyfikować poszczególne lokalizacje operacyjne lub

segmenty działalności, dla których występowanie ryzyka oszustwa może być bardziej prawdopodobne.

Zapytania do kierownictwa oraz innych osób w jednostce (Zob. par. 19)

A16. Zapytania audytora do kierownictwa mogą dostarczyć użytecznych informacji dotyczących ryzyk istotnych zniekształceń w sprawozdaniu finansowym wynikających z oszustw pracowników. Jednakże jest mało prawdopodobne, aby takie zapytania dostarczyły użytecznych informacji dotyczących ryzyk istotnego zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym wynikającego z oszustwa kierownictwa. Kierowanie zapytań do innych osób z jednostki, może tym osobom dać okazję do przekazania audytorowi informacji, które w innym przypadku nie mogłyby zostać zakomunikowane.

A17. Przykłady innych osób w jednostce, do których audytor może kierować zapytania na temat wystąpienia lub podejrzenia oszustw obejmują:

- personel operacyjny niezaangażowany bezpośrednio w proces sprawozdawczości finansowej,
- pracownicy o różnych poziomach uprawnień,
- pracownicy zaangażowani w inicjowanie, przetwarzanie lub rejestrowanie złożonych lub nietypowych transakcji oraz ci, którzy nadzorują lub monitorują takich pracowników,
- radca prawny zatrudniony w jednostce,
- dyrektor do spraw etyki lub jego odpowiednik,
- osoba lub osoby wyznaczone do zajmowania się przypadkami podejrzenia oszustwa.

A18. Kierownictwo jest często w najlepszej pozycji, aby popełnić oszustwo. Dlatego, oceniając odpowiedzi kierownictwa na zapytania z nastawieniem zawodowego sceptycyzmu, audytor może uznać za konieczne, aby odpowiedzi potwierdzić z innymi informacjami.

Zapytania do audytu wewnętrznego (Zob. par. 20)

A19. MSB 315 (zmieniony w 2019 r.) i MSB 610 (zmieniony w 2013 r.) określają wymogi i zawierają wytyczne stosowne dla badań tych jednostek, które mają funkcję audytu wewnętrznego¹⁷. Spełniając wymogi tych MSB w kontekście oszustwa audytor może zapytać o konkretne działania w ramach funkcji, obejmujące na przykład:

- przeprowadzone w ciągu roku przez funkcję audytu wewnętrznego procedury w celu wykrycia oszustwa, jeżeli jakiegokolwiek wystąpiły,
- czy kierownictwo w zadowalający sposób zareagowało na wszelkie ustalenia wynikające z tych procedur.

Uzyskanie zrozumienia nadzoru sprawowanego przez osoby sprawujące nadzór (Zob. par. 21)

A20. Osoby sprawujące nadzór nad jednostką nadzorują systemy monitorowania ryzyka w jednostce, kontrolę finansową oraz zgodność z prawem. W wielu krajach zasady nadzoru właścicielskiego są dobrze rozwinięte, a osoby sprawujące nadzór odgrywają aktywną rolę w nadzorowaniu oszacowania ryzyka oszustwa przez jednostkę oraz kontroli, które są reakcją na takie ryzyka.

¹⁷ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragrafy 14(a) i 24(a)(ii) oraz MSB 610 (zmieniony w 2013 r.) *Wykorzystanie pracy audytorów wewnętrznych.*

Ponieważ obowiązki osób sprawujących nadzór i kierownictwa mogą się różnić w zależności od jednostki i kraju, ważne jest, aby audytor zrozumiał ich poszczególne obowiązki, aby umożliwić audytorowi uzyskanie zrozumienia nadzoru wykonywanego przez odpowiednie osoby¹⁸.

- A21. Zrozumienie nadzoru wykonywanego przez osoby sprawujące nadzór może dostarczać informacji odnośnie do podatności jednostki na oszustwa kierownictwa, adekwatności kontroli, która odnosi się do ryzyk oszustwa oraz kompetencji i uczciwości kierownictwa. Audytor może uzyskać takie zrozumienie na wiele sposobów, takich jak uczestniczenie w spotkaniach, na których odbywają się takie dyskusje, czytając protokoły z takich spotkań lub poprzez skierowanie zapytań do osób sprawujących nadzór.

Szczególne rozważania dla mniejszych jednostek

- A22. W niektórych przypadkach wszystkie osoby sprawujące nadzór są zaangażowane w zarządzanie jednostką. Może tak być w przypadku małej jednostki, gdzie pojedynczy właściciel zarządza jednostką i nikt inny nie pełni funkcji nadzorczych. W tych przypadkach zwykle nie występuje żadne działanie po stronie audytora, ponieważ nie występuje nadzór odrębny od zarządzania.

Rozważenie innych informacji (Zob. par. 24)

- A23. Dodatkowo do informacji uzyskanych w wyniku zastosowania procedur analitycznych, podczas identyfikacji ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem pomocne mogą być inne informacje uzyskane na temat jednostki i jej otoczenia, mających zastosowanie ramowych założeń sprawozdawczości finansowej i systemu kontroli wewnętrznej jednostki. Dyskusja pomiędzy członkami zespołu wykonującego zlecenie może dostarczyć informacji, które są pomocne w identyfikacji takich ryzyk. Ponadto, informacje uzyskane w oparciu o procesy akceptacji i utrzymania klienta audytora oraz doświadczenie zdobyte podczas innych zleceń wykonywanych dla jednostki, na przykład w ramach zleceń przeglądu śródrocznych informacji finansowych, mogą być stosowne w identyfikacji ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

Ocena czynników ryzyka oszustwa (zob. par. 25)

- A24. Fakt, że oszustwo jest zazwyczaj ukrywane, może uczynić je bardzo trudnym do wykrycia. Pomimo tego audytor może zidentyfikować zdarzenia lub warunki, które wskazują na zachętę lub naciski, aby popełnić oszustwo, lub okazję, aby popełnić oszustwo (czynniki ryzyka oszustwa). Na przykład:

- potrzeba spełnienia oczekiwań stron trzecich, aby uzyskać dodatkowe finansowanie kapitałowe, może stwarzać presję, aby popełnić oszustwo,
- przyznanie znaczących premii, jeżeli zostaną spełnione nierealistyczne cele zyskowności, może stwarzać zachętę do popełnienia oszustwa oraz
- środowisko kontroli, które nie jest skuteczne, może stwarzać okazję do popełnienia oszustwa.

- A25. Czynniki ryzyka oszustwa nie można łatwo uszeregować według ważności. Znaczenie czynników ryzyka oszustwa różni się w szerokim zakresie. Niektóre z tych czynników będą obecne w jednostkach, gdzie specyficzne warunki nie stwarzają ryzyk istotnego zniekształcenia. Konsekwentnie, określenie, czy czynnik ryzyka oszustwa jest obecny oraz, czy ma on być

¹⁸ MSB 260 (zmieniony), paragrafy A1-A8 omawiają osoby, z którymi audytor komunikuje się w przypadku, gdy struktura nadzoru w jednostce nie jest dobrze zdefiniowana.

rozważany podczas szacowania ryzyk istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego spowodowanego oszustwem, wymaga zastosowania zawodowego osądu.

A26. Przykłady czynników ryzyka oszustwa związanych z oszukańczą sprawozdawczością finansową i zawłaszczeniem aktywów zostały przedstawione w Załączniku 1. Te przykładowe czynniki ryzyka zostały sklasyfikowane w oparciu o trzy warunki, które zazwyczaj występują w przypadku popełnienia oszustwa:

- zachęta lub presja, aby popełnić oszustwo,
- dostrzegana okazja do popełnienia oszustwa oraz
- zdolność do usprawiedliwiania oszukańczego działania.

Czynniki ryzyka oszustwa mogą odnosić się do zachęt, presji lub okazji, które powstają w warunkach, które stwarzają podatność na zniekształcenie, przed rozważeniem kontroli. Czynniki ryzyka oszustwa, które obejmują zamierzoną stronniczość kierownictwa, są czynnikami ryzyka nieodłącznego, o ile wpływają na ryzyko nieodłączne¹⁹. Czynniki ryzyka nieodłącznego mogą również odnosić się do warunków w systemie kontroli wewnętrznej jednostki, które dostarczają okazji do popełnienia oszustwa lub, które mogą wpływać na postawę kierownictwa lub jego zdolność do racjonalizacji oszukańczych działań. Czynniki ryzyka oszustwa odzwierciedlające postawę, która pozwala na racjonalizację oszukańczego działania, mogą być niezauważalne dla audytora. Tym niemniej, audytor może zdawać sobie sprawę z istnienia takich informacji, na przykład poprzez wymagane zrozumienie środowiska kontroli jednostki²⁰. Chociaż czynniki ryzyka oszustwa opisane w Załączniku 1 pokrywają różnorodne sytuacje, z którymi mogą zetknąć się audytorzy, są one tylko przykładami i mogą występować inne czynniki ryzyka.

A27. Cechy wielkości, złożoności i struktury właścicielskiej jednostki mają znaczący wpływ na rozważanie stosownych czynników ryzyka oszustwa. Na przykład, w przypadku dużej jednostki mogą występować czynniki, które zasadniczo zapobiegają niewłaściwemu postępowaniu kierownictwa, takie jak:

- skuteczny nadzór przez osoby sprawujące nadzór,
- skuteczna funkcja audytu wewnętrznego,
- istnienie i egzekwowanie spisanego kodeksu postępowania.

Ponadto, czynniki ryzyka oszustwa rozważane na poziomie funkcjonowania segmentu działalności operacyjnej mogą dostarczyć różnych spostrzeżeń, kiedy są porównywane z tymi uzyskanymi podczas rozważań na poziomie całej jednostki.

Szczególne rozważania dla mniejszych jednostek

A28. W przypadku małej jednostki, niektóre lub wszystkie spośród tych rozważań mogą być niemożliwe do zastosowania lub mniej stosowne. Na przykład mniejsza jednostka może nie mieć spisanego kodeksu postępowania, ale zamiast niego mogła rozwinąć kulturę, która podkreśla ważność uczciwości i etycznego zachowania poprzez ustną komunikację oraz poprzez przykład kierownictwa. Zdominowanie kierownictwa przez jedną osobę w małej jednostce nie wskazuje generalnie, samo w sobie, na brak prezentowania i komunikowania odpowiedniego nastawienia dotyczącego kontroli wewnętrznej oraz procesu sprawozdawczości finansowej przez

¹⁹ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragraf 12(f).

²⁰ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragraf 21.

kierownictwo. W niektórych jednostkach potrzeba autoryzacji przez kierownictwo może kompensować słabości kontroli, które w przeciwnym wypadku by wystąpiły, oraz zmniejszać ryzyko oszustwa przez pracownika. Jednakże, zdominowanie kierownictwa przez jedną osobę może stanowić potencjalną słabość w kontroli wewnętrznej, ponieważ występuje okazja do obchodzenia kontroli przez kierownictwo.

Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Ryzyka oszustwa w zakresie ujmowania przychodów (Zob. par. 27)

- A29. Istotne zniekształcenie spowodowane oszukańczą sprawozdawczością finansową związaną z ujmowaniem przychodów często wynika z zawyżania przychodów poprzez, na przykład, przedwczesne ujęcie przychodów lub rejestrowanie fikcyjnych przychodów. Może ono być także wynikiem zaniżania przychodów poprzez, na przykład, nieprawidłowe zaliczanie przychodów do późniejszego okresu.
- A30. Ryzyka oszustwa w ujmowaniu przychodów mogą być w niektórych jednostkach większe niż w innych. Na przykład, mogą występować naciski lub zachęty w stosunku do kierownictwa, aby popełnić oszukańczą sprawozdawczość finansową poprzez nieprawidłowe ujmowanie przychodów w przypadku jednostek notowanych na giełdzie, gdy na przykład, wyniki działalności są mierzone na podstawie wzrostu przychodów lub zysków rok do roku. Podobnie, na przykład, mogą występować większe ryzyka oszustwa w ujmowaniu przychodów w przypadku jednostek, które generują znaczącą część przychodów poprzez sprzedaż gotówkową.
- A31. Domniemanie, że występują ryzyka oszustwa w ujmowaniu przychodów, można odrzucić. Na przykład audytor może stwierdzić, że nie występuje ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem związanym z ujmowaniem przychodów w przypadku, gdzie występuje jeden rodzaj prostej transakcji przychodowej, na przykład, przychody z tytułu wynajmu nieruchomości zawierającej jeden lokal do wynajęcia.

Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz zrozumienie powiązanych kontroli w jednostce (Zob. par. 28)

- A32. Kierownictwo może dokonywać osądów dotyczących rodzaju i zakresu kontroli, które wybiera do wdrożenia, oraz rodzaju i zakresu ryzyk, które zdecydował się ponieść²¹. Ustalając, które kontrole należy wdrożyć, aby zapobiegać i wykrywać oszustwa, kierownictwo rozważa ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być istotnie zniekształcone w wyniku oszustwa. W ramach tych rozważań kierownictwo może stwierdzić, że nie jest opłacalne, aby wdrożyć i utrzymywać szczególną kontrolę w odniesieniu do pożądanego zmniejszenia ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.
- A33. Dlatego ważne jest, aby audytor uzyskał zrozumienie kontroli, które kierownictwo zaprojektowało, wdrożyło i utrzymywało, aby zapobiegać i wykrywać oszustwa. Identyfikując kontrole, które odpowiadają na ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowane oszustwem, audytor może dowiedzieć się, na przykład, że kierownictwo świadomie zdecydowało, aby zaakceptować ryzyka związane z brakiem podziału obowiązków. Informacje uzyskane dzięki identyfikacji tych kontroli i ocenie ich zaprojektowania oraz ustaleniu tego, czy zostały wdrożone, mogą być także przydatne przy identyfikacji czynników ryzyka oszustwa, które mogą

²¹ MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), Załącznik 3.

wpływać na oszacowanie przez audytora ryzyk, że sprawozdanie finansowe może zawierać istotne zniekształcenie spowodowane oszustwem.

Reakcje na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Ogólne reakcje (Zob. par. 29)

A34. Ustalenie ogólnych reakcji, aby odpowiedzieć na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, obejmuje zazwyczaj rozważenie, jak całościowe prowadzenie badania może odzwierciedlić zwiększony zawodowy sceptycyzm, na przykład poprzez:

- zwiększoną wrażliwość w doborze rodzaju i zakresu dokumentacji, która ma zostać sprawdzona jako wspierająca istotne transakcje,
- zwiększoną identyfikację potrzeby potwierdzania wyjaśnień lub oświadczeń kierownictwa dotyczących znaczących zagadnień.

Obejmuje ono także bardziej ogólne rozważania poza szczegółowymi procedurami planowanymi z innych powodów; rozważania te obejmują zagadnienia wymienione w paragrafie 30, które zostały omówione poniżej.

Przydzielenie personelu oraz nadzór nad nim (Zob. par. 30(a))

A35. Audytor może zareagować na zidentyfikowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, na przykład, poprzez przydzielenie dodatkowych osób o specjalistycznych umiejętnościach i wiedzy, takich jak eksperci w zakresie kryminalistyki i IT lub poprzez przydzielenie do zlecenia bardziej doświadczonych osób.

A36. Zakres nadzoru odzwierciedla oszacowanie przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz kompetencje członków zespołu wykonującego zlecenie, którzy przeprowadzają prace.

Nieprzewidywalność podczas doboru procedur badania (Zob. par. 30(c))

A37. Uwzględnienie elementu nieprzewidywalności podczas wyboru rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur badania, które będą przeprowadzone, jest ważne, ponieważ osoby w jednostce, którym znane są procedury badania wykonywane zwykle podczas zleceń, mogą mieć większe możliwości, aby ukryć oszukańczą sprawozdawczość finansową. Może to zostać osiągnięte na przykład poprzez:

- wykonanie procedur wiarygodności dotyczących wybranych sald kont i stwierdzeń, które nie były z innych powodów testowane ze względu na ich istotność lub ryzyko,
- dostosowanie rozłożenia w czasie procedur badania w sposób inny od oczekiwanego,
- stosowanie różnych metod próbkowania,
- wykonanie procedur badania w różnych lokalizacjach lub w lokalizacjach bez uprzedzenia.

Procedury badania odpowiadające na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzeń (Zob. par. 31)

A38. Reakcje audytora, aby odpowiedzieć na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem na poziomie stwierdzeń mogą obejmować zmianę rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur badania w następujący sposób:

- rodzaj procedur badania, które mają być wykonane, może wymagać zmiany, aby uzyskać dowody badania, które są bardziej wiarygodne i stosowne, lub uzyskać dodatkowe

informacje potwierdzające. Może to wpływać zarówno na rodzaj procedur badania, które zostaną wykonane, jak i ich kombinację. Na przykład:

- fizyczna obserwacja lub inspekcja pewnych aktywów może stać się ważniejsza lub audytor może wybrać wykorzystanie wspomaganych komputerowo technik badania, aby zgromadzić więcej dowodów na temat danych zawartych na znaczących kontach lub w elektronicznych plikach transakcji,
 - audytor może zaprojektować procedury, aby uzyskać dodatkowe informacje potwierdzające. Na przykład, jeżeli audytor zidentyfikuje, że kierownictwo znajduje się pod naciskiem, aby spełnić oczekiwania co do zysków, może występować powiązane ryzyko, że kierownictwo zawyża sprzedaż poprzez zawieranie umów sprzedaży, które zawierają warunki uniemożliwiające ujmowanie przychodów lub poprzez fakturowanie sprzedaży przed dostawą. W tych okolicznościach audytor może, na przykład, zaprojektować potwierdzenia zewnętrzne nie tylko, aby potwierdzić nierozliczone kwoty, ale również, aby potwierdzić szczegóły umów sprzedaży, w tym datę, wszelkie prawa zwrotu oraz warunki dostawy. Dodatkowo audytor mógłby uznać za skuteczne, aby uzupełnić takie zewnętrzne potwierdzenia zapytaniem kierowanymi do pracowników spoza działu finansowego jednostki na temat jakichkolwiek zmian w umowach sprzedaży i warunkach dostawy,
 - rozłożenie w czasie procedur wiarygodności może wymagać zmodyfikowania. Audytor może stwierdzić, że wykonanie testów wiarygodności na koniec okresu sprawozdawczego lub w czasie do niego zbliżonym, lepiej odpowiada na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Audytor może stwierdzić, biorąc pod uwagę oszacowane ryzyko zamierzonego zniekształcenia lub manipulacji, że procedury badania wykorzystane, aby rozszerzyć wnioski z badania z okresu śródrocznego na koniec okresu sprawozdawczego, nie będzie skuteczne. Przeciwnie, ponieważ zamierzone zniekształcenie – na przykład zniekształcenie związane z nieprawidłowym ujęciem przychodów – mogło zostać zainicjowane w okresie śródrocznym, audytor może wybrać zastosowanie procedur wiarygodności do transakcji występujących wcześniej lub w trakcie okresu sprawozdawczego,
 - zakres zastosowanych procedur odzwierciedla oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Na przykład zwiększenie wielkości próbek lub przeprowadzenie procedur analitycznych na bardziej szczegółowym poziomie może być właściwe. Również wspomagane komputerowo techniki badania mogą umożliwić szersze testowanie elektronicznych transakcji i plików księgowych. Takie techniki mogą być wykorzystywane, aby wybierać transakcje do próbki z kluczowych plików elektronicznych, aby sortować transakcje o specyficznych cechach lub, aby testować całą populację zamiast próbki.
- A39. Jeżeli audytor zidentyfikuje ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, które wpływa na ilość zapasów, sprawdzenie zapisów jednostki dotyczących zapasów może pomóc zidentyfikować lokalizacje lub pozycje, które wymagają szczególnej uwagi podczas lub po spisie z natury zapasów. Taki przegląd może prowadzić do decyzji, aby obserwować spisy z natury w pewnych lokalizacjach niezapowiedziane lub, aby przeprowadzić spisy z natury we wszystkich lokalizacjach na tę samą datę.
- A40. Audytor może zidentyfikować ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem wpływające na wiele kont i stwierdzeń. Mogą one obejmować wycenę aktywów, szacunki

dotyczące specyficznych transakcji (takich jak przejęcia, restrukturyzacje lub sprzedaże segmentu działalności) oraz inne znaczące rozliczenia międzyokresowe bierne (takie jak zobowiązania z tytułu świadczeń emerytalnych i innych świadczeń po okresie zatrudnienia lub zobowiązania z tytułu rekultywacji środowiska). Ryzyko może także dotyczyć znaczących zmian w założeniach odnoszących się do powtarzających się szacunków. Informacje zgromadzone poprzez uzyskanie zrozumienia jednostki i jej otoczenia mogą pomóc audytorowi w ocenie racjonalności takich oszacowań kierownictwa oraz leżących u ich podstaw osądów i założeń. Retrospektywny przegląd podobnych osądów i założeń kierownictwa zastosowanych w poprzednich okresach może także dać pogląd na temat racjonalności osądów i założeń wspierających szacunki kierownictwa.

- A41. W załączniku 2 przedstawiono przykłady możliwych procedur badania, aby zareagować na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, w tym te, które przedstawiają włączenie elementu nieprzewidywalności. Załącznik zawiera przykłady reakcji na oszacowanie przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia wynikającego zarówno z oszukańczej sprawozdawczości finansowej, w tym oszukańczej sprawozdawczości finansowej wynikającej z ujmowania przychodów, jak i z zawłaszczenia aktywów.

Procedury badania odpowiadające na ryzyka związane z obchodzeniem kontroli przez kierownictwo

Zapisy dziennika i inne korekty (Zob. par. 33(a))

- A42. Istotne zniekształcenie sprawozdania finansowego spowodowane oszustwem często obejmuje manipulację procesem sprawozdawczości finansowej poprzez rejestrowanie niewłaściwych lub nieautoryzowanych zapisów w dzienniku. Może się to zdarzać w trakcie roku lub na koniec okresu lub za sprawą kierownictwa dokonującego korekt kwot przedstawianych w sprawozdaniu finansowym, które nie są odzwierciedlone w zapisach dziennika, takich jak korekty konsolidacyjne lub reklasyfikacje.
- A43. Ponadto, rozważenie przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia związanych z niewłaściwym obchodzeniem kontroli zapisów dziennika²² jest ważne, ponieważ zautomatyzowane procesy i kontrole mogą zmniejszyć ryzyko nieumyślnego błędu, lecz nie zapobiegają ryzyku, że osoby mogą niewłaściwie obejść takie zautomatyzowane procesy, na przykład, poprzez zmienianie kwot automatycznie przenoszonych do księgi głównej lub do systemu sprawozdawczości finansowej. Ponadto tam, gdzie wykorzystywane są IT, aby automatycznie przenosić informacje, mogą występować niewielkie lub niedostrzegalne dowody takiej interwencji w systemach informacyjnych.
- A44. Podczas identyfikowania i wybierania zapisów dziennika i innych korekt do testowania oraz ustalania właściwej metody sprawdzania dowodów księgowych stanowiących podstawę zapisów dla wybranych pozycji, stosowne są następujące zagadnienia:
- *identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem* – obecność czynników ryzyka oszustwa oraz inne informacje uzyskane w trakcie identyfikacji i oszacowania przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem może pomóc audytorowi zidentyfikować specyficzne grupy zapisów dziennika oraz inne korekty do testowania,
 - *kontrole, które zostały wdrożone, dotyczące zapisów dziennika i innych korekt* – skuteczne kontrole dotyczące sporządzania i księgowania zapisów dziennika oraz innych korekt

²² MSB 315 (zmieniony w 2019 r.), paragraf 26(a)(ii).

mogą zmniejszyć zakres niezbędnego testowania wiarygodności pod warunkiem, że audytor przetestował skuteczność działania kontroli,

- *proces sprawozdawczości finansowej jednostki oraz rodzaj dowodów możliwych do uzyskania* – dla wielu jednostek rutynowe przetwarzanie transakcji obejmuje kombinację ręcznych i automatycznych kontroli. Podobnie, przetwarzanie zapisów dziennika i innych korekt może obejmować zarówno ręczne, jak i automatyczne kontrole. Tam, gdzie w procesie sprawozdawczości finansowej wykorzystywane są technologie informacyjne, zapisy księgowe i inne korekty mogą występować tylko w formie elektronicznej,
- *charakterystyka oszukańczych zapisów dziennika lub innych korekt* – niewłaściwe zapisy księgowe lub inne korekty często mają niepowtarzalne cechy identyfikacyjne. Takie cechy mogą obejmować zapisy (a) dokonywane na niepowiązanych, nietypowych lub rzadko wykorzystywanych kontach, (b) dokonywane przez osoby, które zazwyczaj nie dokonują zapisów dziennika, (c) rejestrowane na koniec okresu lub po jego zamknięciu, które mają zdawkowe wyjaśnienia lub opisy albo ich brak, (d) dokonywane zarówno przed, jak i w trakcie sporządzania sprawozdania finansowego, które nie mają numerów kont lub (e) zawierające zaokrąglone liczby lub zbieżne końcówki liczb,
- *rodzaj i złożoność kont* – niewłaściwe zapisy dziennika lub korekty mogą być zastosowane do kont, które: (a) zawierają transakcje o złożonym lub nietypowym charakterze, (b) zawierają znaczące oszacowania i korekty na koniec okresu, (c) były podatne na zniekształcenia w przeszłości, (d) nie zostały na bieżąco uzgodnione lub zawierają niezgodnione różnice, (e) zawierają transakcje wewnątrzgrupowe lub (f) są w inny sposób powiązane ze zidentyfikowanym ryzykiem istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Podczas badań jednostek, które posiadają wiele lokalizacji lub części składowych, należy rozważyć potrzebę, aby wybrać zapisy dziennika z wielu lokalizacji,
- *zapisy księgowe oraz inne korekty przetwarzane poza zwykłym trybem działalności gospodarczej* – niestandardowe zapisy dziennika mogą nie być przedmiotem tego samego rodzaju i zakresu kontroli, co te zapisy dziennika wykorzystywane na zasadzie powtarzalności, aby rejestrować transakcje takie, jak miesięczna sprzedaż, zakupy i wydatki gotówkowe.

A45. Audytor stosuje zawodowy osąd ustalając rodzaj, rozłożenie w czasie i zakres testowania zapisów dziennika oraz innych korekt. Jednakże ze względu na to, że oszukańcze zapisy dziennika oraz inne korekty są często dokonywane na koniec okresu sprawozdawczego, paragraf 33(a)(ii) wymaga, aby audytor wybrał zapisy dziennika i inne korekty dokonane w tym czasie. Ponadto, ze względu na to, że istotne zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym spowodowane oszustwem mogą występować w trakcie okresu i mogą obejmować szeroko zakrojone starania, aby ukryć w jaki sposób oszustwo zostało zrealizowane, paragraf 33(a)(iii) wymaga od audytora, aby rozważył, czy występuje także potrzeba, aby przetestować zapisy dziennika i inne korekty dokonane w trakcie okresu.

Szacunki księgowe (Zob. par. 33(b))

A46. Sporządzanie sprawozdania finansowego wymaga od kierownictwa, aby dokonało wielu osądów lub założeń, które wpływają na znaczące szacunki księgowe oraz, aby na bieżąco monitorowało racjonalność takich szacunków księgowych. Oszukańcza sprawozdawczość finansowa jest często realizowana poprzez zamierzone zniekształcenie szacunków księgowych. Może to zostać osiągnięte poprzez, na przykład, zaniżenie lub zawyżenie wszystkich rezerw lub kapitałów

rezerwowych w podobny sposób, aby możliwe było wyrównanie dochodów za dwa lub więcej okresów sprawozdawczych, lub też, aby były zaprojektowane albo po to, aby wyrównać dochody w trakcie dwóch lub większej ilości okresów sprawozdawczych albo, aby osiągnąć zaprojektowany poziom dochodów, w celu oszukania użytkowników sprawozdania finansowego poprzez wpływanie na postrzeganie przez nich wyników działalności i rentowności jednostki.

- A47. Celem przeprowadzenia retrospektywnego przeglądu osądów i założeń kierownictwa, powiązanych ze znaczącymi szacunkami księgowymi odzwierciedlonymi w sprawozdaniu finansowym za poprzedni rok jest ustalenie, czy występują przesłanki wskazujące na możliwą stronniczość po stronie kierownictwa. Jego zamierzeniem nie jest zakwestionowanie zawodowych osądów audytora dokonanych w poprzednim roku, które zostały oparte na informacjach dostępnych w tamtym czasie.
- A48. Retrospektywny przegląd jest także wymagany przez MSB 540 (zmieniony).²³ Przegląd ten jest przeprowadzany jako procedura szacowania ryzyka, aby uzyskać informacje dotyczące skuteczności wcześniejszych szacunków księgowych kierownictwa, dowody badania na temat wyniku lub tam, gdzie ma to zastosowanie, ich późniejszego ponownego oszacowania, aby pomóc w identyfikowaniu i szacowaniu ryzyk istotnego zniekształcenia w bieżącym okresie, oraz dowody badania dotyczące spraw takich jak niepewność oszacowania, których ujawnienie może być wymagane w sprawozdaniu finansowym. W praktyce przegląd przez audytora osądów i założeń kierownictwa pod kątem stronniczości, który zgodnie z niniejszym MSB mógłby przedstawiać ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, może zostać przeprowadzony w połączeniu z przeglądem wymagany przez MSB 540 (zmieniony).

Uzasadnienie biznesowe dla znaczących transakcji (Zob. par. 33(c))

- A49. Wskazówki, które mogą sugerować, że znaczące transakcje, które są poza zwykłym tokiem działalności jednostki, lub które z innych względów wydają się być nietypowe, mogły zostać przeprowadzone, aby parać się oszukańczą sprawozdawczością finansową lub, aby ukryć sprzeniewierzenie aktywów, obejmują:
- forma takich transakcji wydaje się nadmiernie złożona (na przykład transakcje angażują wiele jednostek w ramach skonsolidowanej grupy lub wiele niepowiązanych stron trzecich),
 - kierownictwo nie omówiło rodzaju i ujęcia księgowego dla takich transakcji z osobami sprawującymi nadzór nad jednostką oraz występuje nieadekwatna dokumentacja,
 - kierownictwo kładzie większy nacisk na konieczność konkretnego podejścia księgowego niż na podstawę ekonomiczną transakcji,
 - transakcje, które angażują niekonsolidowane podmioty powiązane, w tym jednostki specjalnego przeznaczenia, nie zostały objęte odpowiednim przeglądem lub nie były zatwierdzone przez osoby sprawujące nadzór w jednostce,
 - transakcje angażują wcześniej niezidentyfikowane podmioty powiązane lub strony, które nie mają ani natury, ani siły finansowej, aby uczestniczyć w transakcji bez pomocy od jednostki objętej badaniem.

Ocena dowodów badania (Zob. par. 35-38)

²³ MSB 540 (zmieniony), *Badanie szacunków księgowych i powiązanych ujawnień*, paragraf 14.

A50. MSB 330 wymaga, aby audytor na podstawie wykonanych procedur badania oraz uzyskanych dowodów badania ocenił, czy oszacowania ryzyk istotnego zniekształcenia na poziomie stwierdzeń pozostają odpowiednie²⁴. Ocena ta jest przede wszystkim zagadnieniem jakościowym opartym na osądzie audytora. Taka ocena może dostarczyć dalszych informacji na temat ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem oraz, czy istnieje potrzeba wykonania dodatkowych lub innych procedur badania. Załącznik 3 zawiera przykłady okoliczności, które mogą wskazywać na możliwość oszustwa.

Procedury analityczne wykonywane pod koniec badania podczas formułowania ogólnego wniosku (Zob. par. 35)

A51. Ustalenie, które konkretne trendy i powiązania mogą wskazywać na ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, wymaga zawodowego osądu. Nietypowe powiązania dotyczące końcoworocznych przychodów i dochodów są szczególnie stosowne. Mogłyby one obejmować, na przykład: nietypowo duże kwoty dochodów raportowanych w ostatnich kilku tygodniach okresu sprawozdawczego lub nietypowe transakcje; lub przychody, które są niespójne z trendami dotyczącymi przepływów środków pieniężnych z działalności operacyjnej.

Rozważanie zidentyfikowanych zniekształceń (Zob. par. 36-38)

A52. Ponieważ oszustwa wiążą się z zachętą lub presją, aby popełnić oszustwo, postrzeganą okazją, aby go dokonać lub jakimś usprawiedliwieniem takiego działania, jest mało prawdopodobne, aby popełnienie oszustwa było zdarzeniem odosobnionym. W związku z tym, zniekształcenia, takie jak liczne zniekształcenia w konkretnej lokalizacji, nawet jeżeli ich łączny wpływ nie jest istotny, mogą wskazywać na ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem.

A53. Konsekwencje zidentyfikowanego oszustwa zależą od okoliczności. Na przykład nieznaczące w innym przypadku oszustwo może być znaczące, jeżeli angażuje kierownictwo wyższego szczebla. W takich okolicznościach wiarygodność dowodów uzyskanych wcześniej może zostać zakwestionowana, ponieważ mogą występować wątpliwości dotyczące kompletności i prawdziwości złożonych oświadczeń oraz dotyczące autentyczności ewidencji księgowej i dokumentacji. Może również wystąpić możliwość zмовy angażującej pracowników, kierownictwo lub strony trzecie.

A54. MSB 450²⁵ oraz MSB 700 (zmieniony)²⁶ ustanawiają wymogi i dostarczają wytycznych dotyczących oceny i ustosunkowania się do zniekształceń oraz ich wpływu na opinię audytora w sprawozdaniu audytora.

Audytor nie jest w stanie kontynuować zlecenia (Zob. par. 39)

A55. Przykłady wyjątkowych okoliczności, które mogą powstać i które mogą zakwestionować zdolność audytora do kontynuowania wykonywania zlecenia, obejmują:

- jednostka nie podejmuje odpowiednich działań dotyczących oszustwa, które audytor uważa za niezbędne w danych okolicznościach, nawet tam, gdzie oszustwo nie jest istotne dla sprawozdania finansowego,

²⁴ MSB 330, paragraf 25.

²⁵ MSB 450 *Ocena zniekształceń zidentyfikowanych podczas badania*.

²⁶ MSB 700 (zmieniony) *Formułowanie opinii oraz sprawozdawczość na temat sprawozdania finansowego*.

- rozważenie przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem i wyniki testów rewizyjnych wskazują na znaczące ryzyko istotnego i rozległego oszustwa lub
- audytor ma znaczące wątpliwości co do kompetencji lub uczciwości kierownictwa lub osób sprawujących nadzór.

A56. Ze względu na zróżnicowanie okoliczności, które mogą powstać, nie jest możliwe, aby definitywnie opisać, kiedy wycofanie się ze zlecenia jest właściwe. Czynniki, które wpływają na wniosek audytora, obejmują konsekwencje zaangażowania członka kierownictwa lub osób sprawujących nadzór (co może wpływać na wiarygodność oświadczeń kierownictwa) oraz skutki dla audytora kontynuowania związku z jednostką.

A57. Audytor ma zawodowe i prawne obowiązki w takich okolicznościach i te obowiązki mogą się różnić pomiędzy krajami. W niektórych krajach, na przykład, audytor może być uprawniony lub podlegać wymogowi złożenia oświadczenia lub sprawozdania osobie lub osobom, które zleciły badanie lub, w niektórych przypadkach, organom regulacyjnym. Biorąc pod uwagę wyjątkowy rodzaj tych okoliczności oraz potrzebę rozważenia wymogów prawnych, audytor może uznać za właściwe, aby zasięgnąć porady prawnej podczas podejmowania decyzji, czy wycofać się ze zlecenia oraz podczas wyznaczania właściwego sposobu postępowania, w tym możliwości poinformowania udziałowców, regulatorów lub innych²⁷.

Szczególne rozważania dla jednostek sektora publicznego

A58. W wielu przypadkach w sektorze publicznym opcja wycofania się ze zlecenia może nie być dostępna dla audytora ze względu na rodzaj powołania lub rozważenie interesu publicznego.

Pisemne oświadczenia (Zob. par. 40)

A59. MSB 580²⁸ ustanawia wymogi i dostarcza wytyczne dotyczące uzyskania podczas badania odpowiednich oświadczeń od kierownictwa oraz tam, gdzie to właściwe, od osób sprawujących nadzór. Dodatkowo do potwierdzenia, że wywiązali się ze swojej odpowiedzialności za sporządzenie sprawozdania finansowego, ważne jest, aby niezależnie od wielkości jednostki kierownictwo i tam, gdzie to właściwe, osoby sprawujące nadzór, potwierdziły swoją odpowiedzialność za kontrolę wewnętrzną zaprojektowaną, wdrożoną i działającą, aby zapobiegać i wykrywać oszustwa.

A60. Ze względu na charakter oszustwa oraz trudności napotymane przez audytorów podczas wykrywania istotnych zniekształceń w sprawozdaniu finansowym spowodowanych oszustwem, ważne jest, aby audytor uzyskał pisemne oświadczenie od kierownictwa i tam, gdzie to właściwe, od osób sprawujących nadzór, potwierdzające, że ujawnili oni audytorowi:

- (a) wyniki oszacowania przez kierownictwo ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być istotnie zniekształcone w wyniku oszustwa, oraz
- (b) swoją wiedzę na temat rzeczywistych, podejrzewanych lub domniemyanych oszustw dotyczących jednostki.

²⁷ Kodeks IESBA, paragrafy 320.5 A1-R320.8, dostarcza wytyczne dotyczące komunikowania się z audytorem zastępującym dotychczasowego audytora.

²⁸ MSB 580 *Pisemne oświadczenia*.

Komunikowanie się z kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór (Zob. par. 41-43)

A61. W niektórych systemach prawnych przepis prawa lub regulacja mogą ograniczać informowanie przez audytora o pewnych sprawach kierownictwa i osób sprawujących nadzór. Przepisy prawa lub regulacja mogą specyficznie zabraniać informowania lub podejmowania innych działań, które mogłyby zaszkodzić dochodzeniu prowadzonemu przez właściwe organy w sprawie faktycznych lub podejrzewanych działań niezgodnych z prawem, w tym ostrzeganie jednostki, na przykład, gdy zgodnie z przepisami dotyczącymi przeciwdziałaniu praniu pieniędzy od audytora wymagane jest poinformowanie o oszustwie odpowiedniego organu. W tych okolicznościach kwestie rozważane przez audytora mogą być skomplikowane i audytor może uznać za właściwe, aby uzyskać poradę prawną.

Komunikacja z kierownictwem (Zob. par. 41)

A62. Gdy audytor uzyskał dowody, że oszustwo występuje lub może występować, ważne jest, aby zwrócił uwagę kierownictwa odpowiedniego szczebla na sprawę tak szybko jak to jest wykonalne. Należy tak postąpić nawet wtedy, jeżeli sprawa mogłaby zostać uznana za błahą (na przykład, niewielka defraudacja przez pracownika niskiego szczebla w organizacji jednostki). Ustalenie, który szczebel kierownictwa jest odpowiedni, jest sprawą zawodowego osądu, na który wpływają takie czynniki, jak prawdopodobieństwo zмовы oraz rodzaj i wielkość podejrzewanego oszustwa. Zazwyczaj, odpowiednim szczeblem kierownictwa jest co najmniej jeden stopień powyżej osób, które wydają się zaangażowane w podejrzewane oszustwo.

Komunikacja z osobami sprawującymi nadzór (Zob. par. 42)

A63. Komunikacja audytora z osobami sprawującymi nadzór może odbywać się ustnie lub pisemnie. MSB 260 (zmieniony) identyfikuje czynniki, które audytor rozważa ustalając, czy komunikować się ustnie, czy pisemnie²⁹. Ze względu na rodzaj i wrażliwość oszustwa angażującego kierownictwo wyższego szczebla lub oszustwa, które skutkuje istotnym zniekształceniem w sprawozdaniu finansowym, audytor informuje o takich sprawach bez zbędnej zwłoki i może uznać za konieczne, aby także poinformować o takich sprawach na piśmie.

A64. W niektórych przypadkach audytor może uznać za odpowiednie, aby skomunikować się z osobami sprawującymi nadzór, gdy audytor dowie się o oszustwie angażującym pracowników innych niż kierownictwo, które nie skutkuje istotnym zniekształceniem. Podobnie, osoby sprawujące nadzór mogą zażyczyć sobie, aby były informowane o takich okolicznościach. Pomocą dla procesu komunikacji będzie, jeżeli audytor i osoby sprawujące nadzór ustalą na wczesnym etapie badania rodzaj i zakres komunikacji audytora w tym względzie.

A65. W wyjątkowych okolicznościach, gdzie audytor ma wątpliwości co do uczciwości lub szczerości kierownictwa lub osób sprawujących nadzór, audytor może uznać za właściwe uzyskanie porady prawnej, aby pomóc w ustaleniu właściwego sposobu postępowania.

Inne sprawy związane z oszustwem (Zob. par. 43)

A66. Inne sprawy związane z oszustwem do przedyskutowania z osobami sprawującymi nadzór nad jednostką mogą obejmować, na przykład:

- obawy co do rodzaju, zakresu i częstotliwości oceny przez kierownictwo kontroli służących zapobieganiu i wykrywaniu oszustw oraz ryzyka, że sprawozdanie finansowe może być zniekształcone,

²⁹ MSB 260 (zmieniony), paragraf A38.

- niepowodzenia kierownictwa, aby właściwie zareagować na zidentyfikowane znaczące słabości kontroli wewnętrznej lub, aby właściwie zareagować na zidentyfikowane oszustwo,
- ocenę przez audytora środowiska kontroli jednostki, w tym pytania dotyczące kompetencji i uczciwości kierownictwa,
- działania kierownictwa, które mogą wskazywać na oszukańczą sprawozdawczość finansową, takie jak wybór przez kierownictwo i zastosowanie zasad (polityki) rachunkowości, które mogą wskazywać na starania kierownictwa, aby zarządzać dochodami w celu oszukania użytkowników sprawozdania finansowego poprzez wpływanie na ich sposób postrzegania wyników działalności i zyskowności jednostki,
- obawy co do adekwatności i kompletności autoryzacji transakcji, które wydają się wykraczać poza zwykłą działalność gospodarczą.

Zgłaszanie oszustwa właściwemu organowi zewnętrznemu w stosunku do jednostki (Zob. par. 44)

- A67. MSB 250 (zmieniony)³⁰ dostarcza dalsze wskazówki w odniesieniu do ustalenia przez audytora, czy zgłaszanie zidentyfikowanej lub podejrzewanej niezgodności z przepisami prawa lub regulacjami właściwym organom zewnętrznym w stosunku do jednostki jest wymagane lub właściwe w danych okolicznościach, w tym rozważenie obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej przez audytora.
- A68. Ustalenie wymagane przez paragraf 44 może obejmować skomplikowane rozważania i zawodowe osądy. W związku z tym audytor może rozważyć wewnętrzne konsultacje (np. w ramach firmy lub sieci firm) lub na zasadach poufności z regulatorem lub organizacją zawodową (chyba, że jest to zabronione przez przepisy prawa lub regulację, lub spowodowałoby złamanie obowiązku poufności). Audytor może również rozważyć uzyskanie porady prawnej, aby zrozumieć opcje audytora oraz zawodowe lub prawne skutki przyjęcia konkretnego sposobu postępowania.

Szczególne rozważania dla jednostek sektora publicznego

- A69. W sektorze publicznym wymogi dla informowania o oszustwach, bez względu na to, czy zostały wykryte przez proces badania, czy też nie, mogą być przedmiotem specyficznych postanowień powołania do badania lub powiązanych przepisów prawa, regulacji lub innych uprawnień.

³⁰ MSB 250 (zmieniony), *Rozważenie przepisów prawa i regulacji podczas badania sprawozdania finansowego*, paragrafy A28–A34.

Przykłady czynników ryzyka oszustwa

Czynniki ryzyka oszustwa zidentyfikowane w niniejszym Załączniku stanowią przykłady takich czynników, które audytorzy mogą napotkać w wielu różnych sytuacjach. Odrębnie przedstawione zostały przykłady dotyczące dwóch rodzajów oszustw stosownych do rozważenia przez audytora, to jest oszukańczej sprawozdawczości finansowej oraz sprzeniewierzenia aktywów. Dla każdego z tych rodzajów oszustwa, czynniki ryzyka zostały dalej sklasyfikowane na podstawie trzech warunków, które zazwyczaj występują, gdy występują istotne zniekształcenia spowodowane oszustwem: (a) zachęty/naciski, (b) okazje oraz (c) postawy/ usprawiedliwienia. Pomimo, że czynniki ryzyka pokrywają szeroki zakres sytuacji, są one tylko przykładami, a tym samym, audytor może zidentyfikować dodatkowe lub odmienne czynniki ryzyka. Nie wszystkie spośród tych przykładów są stosowne we wszystkich okolicznościach, a niektóre mogą mieć większe lub mniejsze znaczenie w jednostkach różnej wielkości lub o różnych cechach struktury właścicielskiej lub okoliczności. Także kolejność przedstawionych przykładów czynników ryzyka w zamierzeniu nie ma odzwierciedlać ich względnej ważności ani częstotliwości występowania.

Czynniki ryzyka oszustwa mogą wiązać się z zachętami lub naciskami lub okazjami, które wynikają z warunków stwarzających podatność na zniekształcenie, przed rozważeniem kontroli (tj. ryzyko nieodłączne). Takie czynniki są czynnikami ryzyka nieodłącznego, o ile wpływają one na ryzyko nieodłączne, i mogą być spowodowane stronniczością kierownictwa. Czynniki ryzyka oszustwa związane z okazjami mogą także wynikać z innych zidentyfikowanych czynników ryzyka nieodłącznego (na przykład złożoność lub niepewność mogą stwarzać okazje, które skutkują podatnością na zniekształcenia spowodowane oszustwem). Czynniki ryzyka oszustwa związane z okazjami mogą także wiązać się z warunkami w ramach systemu kontroli wewnętrznej jednostki, takimi jak ograniczenia lub słabości w kontroli wewnętrznej jednostki, które stwarzają takie okazje. Czynniki ryzyka oszustwa związane z postawami i usprawiedliwieniami mogą wynikać w szczególności z ograniczeń lub słabości w środowisku kontroli jednostki.

Czynniki ryzyka związane ze zniekształceniami wynikającymi z oszukańczej sprawozdawczości finansowej

Poniżej znajdują się przykłady czynników ryzyka związanych ze zniekształceniami wynikającymi z oszukańczej sprawozdawczości finansowej.

Zachęty/naciski

Stabilność finansowa lub zyskowość są zagrożone przez warunki ekonomiczne, branżowe lub operacyjne jednostki, takie jak (lub jak wskazane przez):

- Wysoki stopień konkurencji lub nasycenie rynku w połączeniu ze zmniejszającymi się marżami.
- Wysoka podatność na szybkie zmiany, takie jak zmiany w technologii, starzenie się produktów lub stopy procentowe.
- Znaczący spadek popytu rynkowego oraz rosnące niepowodzenia gospodarcze zarówno w branży, jak i w całej gospodarce.
- Straty operacyjne przybliżające zagrożenie bankructwem, egzekucją mienia lub wrogim przejęciem.

- Powtarzające się ujemne przepływy pieniężne z działalności operacyjnej lub niezdolność do wypracowania przepływów środków pieniężnych z działalności operacyjnej przy jednoczesnym wykazywaniu zysków i wzrostu zysków.
- Szybki lub nietypowy wzrost zyskowności, w szczególności w porównaniu z innymi firmami w tej samej branży.
- Nowe wymogi rachunkowości, ustawowe lub regulacyjne.

Występuje nadmierny nacisk na kierownictwo, aby spełniło wymogi lub oczekiwania stron trzecich spowodowane następującymi czynnikami:

- Oczekiwania analityków finansowych, inwestorów instytucjonalnych, znaczących kredytodawców lub innych stron zewnętrznych co do poziomu zyskowności lub trendu (szczególnie oczekiwania, które są nadmiernie agresywne lub nierealistyczne), w tym oczekiwania stworzone przez kierownictwo w, na przykład, nadmiernie optymistycznych komunikatach prasowych lub informacjach o raportach rocznych.
- Potrzeba pozyskania dodatkowego finansowania dłużnego lub kapitałowego, aby pozostać konkurencyjnym – w tym finansowanie głównych wydatków badawczych i rozwojowych lub inwestycyjnych.
- Marginalne zdolności, aby spełnić wymogi notowania na rynku giełdowym lub spłaty zadłużenia lub inne wymogi kowenantów zadłużenia.
- Dostrzegany lub rzeczywisty negatywny wpływ raportowania słabych wyników finansowych na znaczące transakcje w toku, takie jak połączenie jednostek gospodarczych lub zdobycie kontraktu.

Dostępne informacje wskazują na to, że osobista sytuacja finansowa kierownika jednostki lub osób sprawujących nadzór jest zagrożona przez finansowe wyniki działalności powstające na skutek:

- znaczących udziałów finansowych w jednostce,
- uzależnienia znaczącej części ich wynagrodzenia (na przykład premii, opcji na akcje i dodatkowego wynagrodzenia po zawarciu transakcji) od osiągnięcia agresywnych celów dotyczących cen akcji, wyników operacyjnych, sytuacji finansowej lub przepływów pieniężnych¹,
- osobistego gwarantowania zadłużenia jednostki.

Występuje nadmierna presja na kierownictwo lub personel operacyjny, aby osiągnąć cele finansowe ustalone przez osoby sprawujące nadzór, w tym cele premiowe dotyczące sprzedaży lub zyskowności.

Okazje

Charakterystyka branży lub działalności operacyjnej jednostki stwarza okazje, aby zaangażować się w oszukańczą sprawozdawczość finansową, która może wynikać z następujących czynników:

- znaczących transakcji ze stronami powiązanymi poza normalnym tokiem działalności gospodarczej lub z jednostkami powiązanymi niebadanymi lub badanymi przez inną firmę,

¹ Plany premiowe kierownika jednostki mogą być uwarunkowane osiągnięciem celów związanych tylko z pewnymi kontami lub wybranymi działaniami jednostki, nawet gdy powiązane konta lub działania mogą nie być istotne dla jednostki jako całości.

- silnej pozycji finansowej lub zdolności do dominowania w pewnym sektorze branżowym, która pozwala jednostce dyktować zasady lub warunki dostawcom lub klientom, co może skutkować transakcjami nieodpowiednimi lub na warunkach nierynkowych,
- aktywami, zobowiązaniami, przychodami lub kosztami opartymi na znaczących szacunkach, które wiążą się z subiektywnymi osądami lub niepewnościami, które są trudne do potwierdzenia,
- znaczących, nietypowych lub wysoce złożonych transakcji, szczególnie tych blisko końca okresu, które rodzą trudne pytania z zakresu „przewagi treści ekonomicznej nad formą”,
- znaczących działalności zlokalizowanych lub prowadzonych transgranicznie w systemach prawnych, gdzie istnieją różniące się między sobą środowiska gospodarcze i kultury,
- wykorzystywania pośredników gospodarczych, dla których wydaje się, że nie ma jasnego uzasadnienia gospodarczego,
- znaczących kont bankowych, bądź działalności jednostek zależnych lub oddziałów w systemach prawnych rajów podatkowych, dla których wydaje się, że nie ma jasnego uzasadnienia gospodarczego.

Monitorowanie przez kierownictwo nie jest skuteczne w wyniku następujących czynników:

- zdominowania kierownictwa przez jedną osobę lub małą grupę (w przedsiębiorstwie nie będącym przedsiębiorstwem zarządzanym przez właściciela) bez kontroli kompensujących,
- nieskutecznego nadzoru przez osoby sprawujące nadzór nad procesem sprawozdawczości finansowej i kontrolą wewnętrzną.

Występuje skomplikowana lub niestabilna struktura organizacyjna, na co wskazują następujące czynniki:

- trudność w ustaleniu organizacji lub osób, które mają udziały kontrolne w jednostce,
- nadmiernie skomplikowana struktura organizacyjna, na którą składają się nietypowe jednostki prawne lub linie uprawnień kierowniczych,
- wysoka rotacja kierownictwa wyższego szczebla, radców prawnych lub osób sprawujących nadzór.

Słabości w kontroli wewnętrznej w wyniku następujących czynników:

- nieadekwatny proces monitorowania systemu kontroli wewnętrznej jednostki, w tym kontroli automatycznych oraz kontroli nad śródroczną sprawozdawczością finansową (tam, gdzie wymagana jest sprawozdawczość zewnętrzna),
- wysokie wskaźniki rotacji lub zatrudnianie nieskutecznego personelu w rachunkowości, technologiach informacyjnych lub funkcji audytu wewnętrznego,
- systemy księgowe i informacyjne, które są nieskuteczne, w tym sytuacje obejmujące znaczące słabości w kontroli wewnętrznej.

Postawy/Usprawiedliwienia

- Komunikacja, wdrażanie, wspieranie lub egzekwowanie wartości lub standardów etycznych w jednostce przez kierownictwo lub komunikowanie nieodpowiednich wartości lub standardów etycznych, które nie są skuteczne.

- Nadmierne uczestnictwo lub zajmowanie się wyborem zasad (polityki) rachunkowości lub ustalaniem znaczących szacunków przez kierownictwo niefinansowe.
- Znana historia naruszeń przepisów prawa dotyczącego papierów wartościowych lub innych przepisów prawa i regulacji lub oskarżenia wobec jednostki, jej kierownictwa wyższego szczebla lub osób sprawujących nadzór zarzucające oszustwo lub naruszenia przepisów prawa i regulacji.
- Nadmierne zainteresowanie kierownictwa utrzymaniem bądź podwyższeniem giełdowych kursów akcji lub trendu zysków jednostki.
- Praktyka kierownictwa zobowiązywania się wobec analityków, wierzycieli i innych stron trzecich do osiągnięcia agresywnych lub nierealistycznych prognoz.
- Kierownictwo nienaprawiające znanych znaczących słabości w kontroli wewnętrznej bez zbędnej zwłoki.
- Zainteresowanie kierownictwa stosowaniem niewłaściwych środków, aby zminimalizować wykazywane zyski z powodów motywowanych podatkami.
- Niskie morale wśród kierownictwa wyższego szczebla.
- Zarządzający właściciel nie rozdziela transakcji prywatnych i firmowych.
- Spory między udziałowcami w ściśle powiązanej jednostce.
- Powtarzające się próby kierownictwa, aby usprawiedliwić marginalne lub nieodpowiednie księgowania na podstawie istotności.
- Stosunki pomiędzy kierownictwem i obecnym lub poprzednim audytorem są napięte, co pokazują następujące czynniki:
 - częste spory z obecnym lub poprzednim audytorem dotyczące spraw związanych z rachunkowością, badaniem lub sprawozdawczością,
 - nieuzasadnione wymagania wobec audytora, takie jak nierealistyczne ramy czasowe dotyczące zakończenia badania lub wydania sprawozdania audytora,
 - ograniczenia nakładane na audytora, które nieodpowiednio ograniczają dostęp do osób lub informacji, lub możliwości skutecznego komunikowania się z osobami sprawującymi nadzór,
 - dominujące zachowanie kierownictwa w kontaktach z audytorem, w szczególności obejmujące próby wpływania na zakres pracy audytora lub na wybór bądź kontynuację współpracy z personelem przydzielonym do zlecenia badania lub udzielającym konsultacji.

Czynniki ryzyka wynikające ze zniekształceń powstających ze sprzeniewierzenia aktywów

Czynniki ryzyka, które dotyczą zniekształceń powstających ze sprzeniewierzenia aktywów, są także klasyfikowane zgodnie z trzema warunkami występującymi zazwyczaj, gdy występuje oszustwo: zachęty/naciski, okazje oraz postawy/usprawiedliwienia. Niektóre z czynników ryzyka związane ze zniekształceniami powstającymi z oszukańczej sprawozdawczości finansowej mogą także być obecne, gdy występują zniekształcenia powstające ze sprzeniewierzenia aktywów. Na przykład, nieskuteczne monitorowanie przez kierownictwo oraz inne słabości w kontroli wewnętrznej mogą być obecne, gdy występują zniekształcenia spowodowane albo oszukańczą sprawozdawczością finansową, albo

sprzeniewierzeniem aktywów. Poniżej przedstawiono przykłady czynników ryzyka związanych ze zniekształceniami powstającymi ze sprzeniewierzenia aktywów.

Zachęty/naciski

Osobiste zobowiązania finansowe mogą stwarzać presję na kierownictwo lub pracowników mających dostęp do środków pieniężnych lub innych aktywów podatnych na kradzież, aby sprzeniewierzyć te aktywa.

Negatywne związki pomiędzy jednostką i pracownikami posiadającymi dostęp do środków pieniężnych lub innych aktywów podatnych na kradzież mogą motywować tych pracowników do sprzeniewierzenia tych aktywów. Na przykład, negatywne związki mogą być tworzone poprzez następujące czynniki:

- Znane lub przewidywane przyszłe zwolnienia pracowników.
- Niedawne lub przewidywane zmiany w wynagrodzeniach lub programach świadczeń dla pracowników.
- Awanse, wynagrodzenia lub inne nagrody niespójne z oczekiwaniami.

Okazje

Pewne cechy lub okoliczności mogą zwiększyć podatność aktywów na sprzeniewierzenie. Na przykład, okazje, aby sprzeniewierzyć aktywa wzrastają, gdy występują następujące czynniki:

- Duże kwoty środków pieniężnych w kasie lub w drodze.
- Pozycje zapasów, które są małe ilościowo, o wysokiej wartości lub, na które jest duży popyt.
- Łatwo wymienne aktywa, takie jak obligacje na okaziciela, diamenty lub podzespoły komputerowe.
- Środki trwałe, które są małe wielkościowo, łatwo zbywalne lub, którym brakuje możliwości do zaobserwowania identyfikacji prawa własności.

Nieadekwatne kontrole nad aktywami mogą zwiększyć podatność na sprzeniewierzenie tych aktywów. Na przykład, sprzeniewierzenie aktywów może wystąpić, ponieważ występują następujące czynniki:

- Nieadekwatny podział obowiązków lub niezależnych sprawdzeń.
- Nieadekwatny nadzór nad wydatkami kierownictwa wyższego szczebla, takimi jak koszty podróży i inne zwroty wydatków.
- Nieadekwatny nadzór przez kierownictwo nad pracownikami odpowiedzialnymi za aktywa, na przykład, nieadekwatny nadzór lub monitorowanie odległych lokalizacji.
- Nieadekwatny odsiew osób ubiegających się o pracę w charakterze pracowników mających dostęp do aktywów.
- Nieadekwatna ewidencja w odniesieniu do aktywów.
- Nieadekwatny system autoryzacji i zatwierdzania transakcji (na przykład zakupów).
- Nieadekwatne fizyczne zabezpieczenie środków pieniężnych, inwestycji, zapasów lub środków trwałych.
- Brak pełnych i bieżących uzgodnień aktywów.

- Brak bieżącej i odpowiedniej dokumentacji transakcji, na przykład, faktur korygujących za zwrócone towary.
- Brak obowiązkowych urlopów dla pracowników wykonujących kluczowe funkcje kontrolne.
- Nieadekwatne zrozumienie przez kierownictwo technologii informacyjnej, co umożliwia pracownikom działu technologii informacyjnej, aby dokonać sprzeniewierzenia.
- Nieadekwatne kontrole dostępu do zautomatyzowanych zapisów, w tym kontrole i przeglądy rejestrów zdarzeń w systemie komputerowym.

Postawa/usprawiedliwienia

- Lekceważenie potrzeby monitorowania lub obniżenia ryzyk związanych ze sprzeniewierzeniem aktywów.
- Lekceważenie kontroli nad sprzeniewierzeniem aktywów, poprzez obchodzenie istniejących kontroli lub poprzez niepodejmowanie odpowiednich czynności zaradczych dotyczących znanych słabości w kontroli wewnętrznej.
- Zachowanie wskazujące na irytację lub niezadowolenie z jednostki lub sposobu traktowania przez nią pracowników.
- Zmiany w zachowaniu lub stylu życia, które mogą wskazywać, że sprzeniewierzono aktywa.
- Tolerancja dla drobnych kradzieży.

Przykłady możliwych procedur badania w reakcji na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Poniżej znajdują się przykłady możliwych procedur badania, aby zareagować na oszacowane ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem wynikające zarówno z oszukańczej sprawozdawczości finansowej, jak i ze sprzeniewierzenia aktywów. Pomimo, że te procedury pokrywają szeroki zakres sytuacji, są one tylko przykładami, a zatem mogą nie być najbardziej odpowiednie, ani konieczne w każdych okolicznościach. Także kolejność przedstawionych procedur w zamierzeniu nie ma odzwierciedlać ich relatywnej ważności.

Rozważania na poziomie stwierdzeń

Konkretne reakcje na oszacowane przez audytora ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem będą się różnić zależnie od rodzaju lub kombinacji czynników ryzyka oszustwa lub zidentyfikowanych warunków oraz od grup transakcji, sald kont, ujawnień i stwierdzeń, na które mogą wpływać.

Poniżej przedstawiono konkretne przykłady reakcji:

- Odwiedzenie lokalizacji lub przeprowadzanie pewnych testów na zasadach niespodziewanych lub niezapowiedzianych. Na przykład, obserwowanie zapasów w lokalizacjach, gdzie uczestnictwo audytora nie było wcześniej zapowiadane lub przeliczanie gotówki na konkretną datę na zasadzie nieoczekiwanej.
- Żądanie, aby zapasy były spisywane z natury na koniec okresu sprawozdawczego lub na datę bliższą końca okresu, aby zminimalizować ryzyko manipulacji sald w okresie pomiędzy datą zakończenia spisu, a końcem okresu sprawozdawczego.
- Dokonanie zmian podejścia do badania w bieżącym roku. Na przykład, ustne kontaktowanie się z głównymi klientami i dostawcami, dodatkowo do wysłania pisemnego potwierdzenia, wysyłanie próśb o potwierdzenie do konkretnych stron w organizacji lub poszukiwanie więcej lub innych informacji.
- Wykonywanie szczegółowego przeglądu zapisów korygujących jednostki na koniec kwartału lub na koniec roku i przesłanie wszystkich tych, które wydają się nietypowe, co do rodzaju lub kwoty.
- Dla znaczących i nietypowych transakcji, w szczególności tych występujących na koniec lub blisko końca roku, przesłanie możliwości stron powiązanych i źródeł zasobów finansowych wspierających te transakcje.
- Wykonanie analitycznych procedur wiarygodności wykorzystując zdezagregowane dane. Na przykład, porównanie sprzedaży i kosztu własnego sprzedaży według lokalizacji, linii produktowych lub miesięcy do oczekiwań opracowanych przez audytora.
- Przeprowadzenie rozmów z personelem zaangażowanym w obszarach, gdzie zostało zidentyfikowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, aby uzyskać ich pogląd na ryzyko oraz, czy lub w jaki sposób kontrole reagują na ryzyko.
- Gdy inni niezależni audytorzy badają sprawozdania finansowe jednej lub wielu jednostek zależnych, wydziałów lub oddziałów, omówienie z nimi zakresu prac koniecznych do

wykonania, aby zareagować na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem wynikającego z transakcji i działań pomiędzy tymi częściami składowymi.

- Jeżeli praca eksperta staje się szczególnie znacząca w odniesieniu do pozycji sprawozdania finansowego, dla której oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem jest wysokie, wykonanie dodatkowych procedur związanych z niektórymi lub wszystkimi założeniami, metodami lub ustaleniami eksperta, aby rozstrzygnąć, że ustalenia nie są nieuzasadnione lub zaangażować dla tego celu innego eksperta.
- Wykonanie procedur badania, aby przeanalizować wybrane salda kont bilansu otwarcia uprzednio zbadanego sprawozdania finansowego, aby ocenić w jaki sposób zostały rozwiązane pewne kwestie, obejmujące szacunki księgowe i osądy, na przykład, odliczenie ze sprzedaży z tytułu zwrotów.
- Wykonanie procedur dotyczących kont lub innych uzgodnień sporządzonych przez jednostkę, w tym rozważenie uzgodnień wykonanych w okresach śródrocznych.
- Stosowanie technik wspomaganych komputerowo, takich jak eksploracja danych w celu sprawdzenia anomalii w populacji.
- Przetestowanie integralności zapisów i transakcji tworzonych przez komputer.
- Poszukiwanie dodatkowych dowodów badania ze źródeł zewnętrznych wobec badanej jednostki.

Szczególne reakcje – zniekształcenia spowodowane oszukańczą sprawozdawczością finansową

Przykłady reakcji na oszacowanie przez audytora ryzyk istotnego zniekształcenia spowodowanego oszukańczą sprawozdawczością finansową są następujące:

Ujmowanie przychodów

- Wykonywanie analitycznych procedur wiarygodności dotyczących przychodów wykorzystując zdezagregowane dane, na przykład, porównanie przychodów wykazanych w bieżącym okresie sprawozdawczym w podziale na miesiące i linię produktową lub segment działalności z porównywalnymi wcześniejszymi okresami. Wspomagane komputerowo techniki badania mogą być przydatne w identyfikowaniu nietypowych lub nieoczekiwanych powiązań lub transakcji przychodowych.
- Potwierdzenie z klientami pewnych stosownych warunków umów oraz braku pobocznych umów, ponieważ na odpowiednie ujęcie księgowe mają często wpływ takie warunki lub porozumienia i podstawa rabatów lub okres, do którego się odnoszą, są często słabo udokumentowane. Na przykład, kryteria zatwierdzania, warunki dostaw i płatności, brak przyszłych lub ciągłych zobowiązań dostawców, prawo, aby zwrócić produkt, gwarantowane kwoty odsprzedaży oraz warunki dotyczące anulowania zamówień lub refundacji są często stosowne w takich okolicznościach.
- Skierowanie zapytań do personelu sprzedaży i marketingu w jednostce lub wewnętrznych doradców prawnych dotyczących sprzedaży lub załadunku blisko końca okresu oraz ich wiedzy na temat wszelkich nietypowych zasad lub warunków związanych z tymi transakcjami.
- Bycie fizycznie obecnym w jednej lub w większej liczbie lokalizacji na koniec okresu, aby obserwować towary załadowywane lub przygotowywane do załadunku (lub zwroty

oczekujące na przetworzenie) oraz wykonywanie innych odpowiednich procedur dotyczących rozgraniczenia między okresami sprzedaży i zapasów.

- Dla tych sytuacji, w których transakcje dotyczące przychodów są inicjowane, przetwarzane i rejestrowane elektronicznie, testowanie kontroli, aby ustalić, czy dostarczają one zapewnienia, że zarejestrowane transakcje przychodowe wystąpiły i zostały prawidłowo zarejestrowane.

Ilości zapasów

- Sprawdzenie zapisów jednostki dotyczących zapasów, aby zidentyfikować lokalizacje lub pozycje, które wymagają szczególnej uwagi podczas lub po spisie z natury zapasów.
- Obserwacja spisu z natury zapasów w pewnych lokalizacjach bez zapowiedzi lub przeprowadzenie spisu z natury zapasów we wszystkich lokalizacjach na tę samą datę.
- Przeprowadzenie spisu z natury zapasów na koniec lub blisko końca okresu sprawozdawczego, aby zminimalizować ryzyko nieodpowiedniej manipulacji podczas okresu pomiędzy spisem i końcem okresu sprawozdawczego.
- Wykonanie dodatkowych procedur podczas obserwacji spisu, na przykład, bardziej rygorystyczne sprawdzenie sztuk w opakowaniach, sposobu, w jaki dobra są układane w stosy (na przykład, puste pola) lub etykietowane oraz jakości (to jest czystości, gatunku lub stężenia) substancji płynnych takich, jak perfumy lub środki chemiczne. W odniesieniu do tego pomocne może być wykorzystanie pracy eksperta.
- Porównanie ilości za bieżący okres z poprzednimi okresami w podziale na grupy lub kategorie zapasów, lokalizacje lub inne kryteria, lub porównanie ilości przeliczonych z ciągłą ewidencją.
- Wykorzystanie wspomaganych komputerowo technik badania do dalszego testowania zestawienia spisu z natury zapasów - na przykład, poprzez sortowanie po numerze identyfikacyjnym, aby przetestować kontrole zasad nadawania identyfikatorów lub po numerze seryjnym, aby przetestować możliwość pominięcia lub zdublowania pozycji.

Oszacowania kierownictwa

- Wykorzystanie eksperta, aby opracował niezależne oszacowanie w celu porównania go z oszacowaniem kierownictwa.
- Rozszerzenie zapytań do osób spoza kierownictwa i działu rachunkowości, aby potwierdzić zdolność i zamiar kierownictwa, aby zrealizować plany, które są stosowne dla opracowanych oszacowań.

Szczególne reakcje – zniekształcenia spowodowane sprzeniewierzeniem aktywów

Różne okoliczności mogłyby jako niezbędne narzucać różne reakcje. Zazwyczaj reakcja badania na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem związanego ze sprzeniewierzeniem aktywów będzie nakierowana na pewne salda księgowe i grupy transakcji. Pomimo, że niektóre spośród reakcji badania odnotowywanych w dwóch kategoriach powyżej mogą mieć zastosowanie w takich okolicznościach, zakres pracy powinien być powiązany z konkretnymi informacjami na temat ryzyka sprzeniewierzenia, które zostało zidentyfikowane.

Przykłady reakcji na oszacowanie przez audytora ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego sprzeniewierzeniem aktywów są następujące:

OBOWIĄZKI AUDYTORA PODCZAS BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO
DOTYCZĄCE OSZUSTW

- Przeliczenie środków pieniężnych lub papierów wartościowych na koniec roku lub blisko końca roku.
- Potwierdzanie bezpośrednio z klientami obrotów na koncie (w tym faktur korygujących i dokonywanych zwrotów ze sprzedaży, a także dat, w których dokonano płatności) w okresie objętym badaniem.
- Analizowanie odzyskanych spisanych uprzednio aktywów.
- Analizowanie niedoborów zapasów w podziale na lokalizacje lub rodzaj produktu.
- Porównywanie kluczowych wskaźników zapasów z normami branżowymi.
- Przegląd dokumentacji wspierającej dla zmniejszeń do ciągłej ewidencji zapasów.
- Wykonanie skomputeryzowanego dopasowania listy dostawców z listą pracowników, aby zidentyfikować pasujące do siebie adresy lub numery telefonów.
- Wykonanie skomputeryzowanego przeszukania zapisów listy płac, aby zidentyfikować duplikujące się adresy, numery identyfikacyjne lub nadawane przez organy podatkowe lub konta bankowe pracowników.
- Przegląd tych akt osobowych, które zawierają niewielkie lub nie zawierają dowodów aktywności, na przykład brak ocen wyników działalności.
- Analiza rabatów od sprzedaży i zwrotów pod kątem nietypowych wzorców lub trendów.
- Potwierdzenia szczególnych warunków umów ze stronami trzecimi.
- Uzyskanie dowodów, że umowy są realizowane zgodnie z ich warunkami.
- Przegląd poprawności dużych lub nietypowych kosztów.
- Przegląd autoryzacji i wartości bilansowej pożyczek udzielonych kierownictwu wyższego szczebla i stronom powiązanym.
- Przegląd poziomu i poprawności raportów dotyczących kosztów przedstawionych przez kierownictwo wyższego szczebla.

Przykłady okoliczności, które wskazują na możliwość oszustwa

Poniżej przedstawiono przykłady okoliczności, które mogą wskazywać na możliwość, że sprawozdanie finansowe może zawierać istotne zniekształcenie wynikające z oszustwa.

Rozbieżności w zapisach księgowych, w tym:

- Transakcje, które nie zostały ujęte w sposób kompletny lub terminowy, lub które są nieprawidłowo ujęte co do kwoty, okresu sprawozdawczego, klasyfikacji lub zasad (polityki) jednostki.
- Niepotwierdzone lub nieautoryzowane salda lub transakcje.
- Dokonywane w ostatniej chwili korekty, które znacząco wpływają na wyniki finansowe.
- Dowody dostępu pracowników do systemów i zapisów niespójne z tymi niezbędnymi do wykonywania ich zatwierdzonych obowiązków.
- Sugestie lub skargi do audytora na temat domniemanego oszustwa.

Sprzeczne lub brakujące dowody, w tym:

- Brakujące dokumenty.
- Dokumenty, które wydaje się, że zostały zmienione.
- Brak dostępu do dokumentów w innej formie niż kserokopia lub przekazanych elektronicznie, gdy oczekuje się istnienia dokumentów w formie oryginalnej.
- Znaczące niewyjaśnione pozycje w uzgodnieniach.
- Nietypowe zmiany w bilansie lub zmiany trendów lub ważnych wskaźników lub powiązań sprawozdania finansowego - na przykład należności rosnące szybciej niż przychody.
- Niespójne, niejasne lub nieprawdopodobne odpowiedzi od kierownictwa lub pracowników wynikające z zapytań lub procedur analitycznych.
- Nietypowe rozbieżności między zapisami jednostki i odpowiedziami na potwierdzenie.
- Duże ilości zapisów po stronie kredytowej oraz innych korekt dokonanych do zapisów należności.
- Niewyjaśnione lub nieadekwatnie wyjaśnione różnice pomiędzy księgą pomocniczą należności i kontem syntetycznym lub pomiędzy zestawieniami klientów i księgą pomocniczą należności.
- Brakujące lub nieistniejące anulowane czeki w okolicznościach, gdzie anulowane czeki są zwykle zwracane do jednostki wraz z wyciągiem bankowym.
- Znaczące ilości brakujących zapasów lub aktywów rzeczowych.
- Niedostępne lub brakujące dowody elektroniczne, niespójne z praktykami lub politykami przechowywania dokumentacji księgowej jednostki.
- Mniej odpowiedzi na potwierdzenia niż przewidywano lub większa liczba odpowiedzi niż przewidywano.

- Niezdolność do stworzenia dowodów dotyczących rozwoju kluczowych systemów oraz testowania zmian programów i działań związanych z wdrożeniem dla zmian i rozwoju systemów w bieżącym roku.

Problematyczne lub nietypowe powiązania pomiędzy audytorem i kierownictwem, w tym:

- Odmowa dostępu do zapisów, pomieszczeń, pewnych pracowników, klientów, dostawców lub innych, od których można byłoby oczekiwać dowodów badania.
- Nadmierna presja czasu nałożona przez kierownictwo, aby rozwiązać złożone lub sporne kwestie.
- Skargi kierownictwa dotyczące przeprowadzania badania lub zastraszanie członków zespołu wykonującego zlecenie przez kierownictwo, w szczególności w związku z krytycznymi ocenami dowodów badania przez audytora lub podczas rozwiązywania potencjalnych sporów z kierownictwem.
- Nietypowe opóźnienia przez jednostkę podczas przekazywania wymaganych informacji.
- Niechęć do ułatwienia audytorowi dostępu do kluczowych plików elektronicznych, aby wykonać testy poprzez wykorzystanie wspomaganych komputerowo technik badania.
- Odmowa dostępu do kluczowych pracowników i pomieszczeń związanych z IT, w tym personelu związanego z bezpieczeństwem, funkcjonowaniem i rozwojem systemów.
- Niechęć do dodania lub korekty ujawnień w sprawozdaniu finansowym, aby uczynić je bardziej kompletnym i zrozumiałym.
- Niechęć do zareagowania na zidentyfikowane słabości kontroli wewnętrznej bez zbędnej zwłoki.

Inne

- Niechęć kierownictwa do zezwolenia audytorowi, aby spotkać się osobiście z osobami sprawującym nadzór.
- Zasady (polityka) rachunkowości, które wydają się odbiegać od norm obowiązujących w branży.
- Częste zmiany szacunków księgowych, które nie wydają się być skutkiem zmiany okoliczności.
- Tolerowanie naruszania kodeksu postępowania jednostki.

International Foundation for Ethics and Audit™ (IFEATM), International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB®) oraz International Federation of Accountants® (IFAC®) nie ponoszą odpowiedzialności za straty poniesione przez osoby, które działają lub powstrzymują się od działania w oparciu o materiały zawarte w niniejszej publikacji, bez względu na to, czy straty te zostały spowodowane zaniedbaniem, czy w inny sposób.

Międzynarodowe Standardy Badania (International Standards on Auditing, ISA), Międzynarodowy Standard Badania dla badań sprawozdań finansowych mniej złożonych jednostek (International Standard on Auditing for Audits of Financial Statements of Less Complex Entities, ISA for LCE), Międzynarodowe Standardy Usług Atestacyjnych (International Standards on Assurance Engagements, ISAE), Międzynarodowe Standardy Usług Przeglądu (International Standards on Review Engagements, ISRE), Międzynarodowe Standardy Usług Pokrewnych (International Standards on Related Services, ISRS), Międzynarodowe Standardy Zarządzania Jakością (International Standards on Quality Management, ISQM), Wskazówki Praktyczne dotyczące badania (International Auditing Practice Notes), dokumenty do dyskusji (Exposure Drafts, Consultation Papers) oraz inne publikacje IAASB są publikowane przez IFAC, która jest również posiadaczem odnośnych praw autorskich.

Copyright © sierpień 2024 r., International Federation of Accountants (IFAC). Wszelkie prawa zastrzeżone. Niniejszą publikację można pobrać na własny użytek niekomercyjny (tj. do korzystania w celach zawodowych lub naukowych) ze strony internetowej www.iaasb.org. Tłumaczenie, powielanie, przechowywanie lub udostępnianie, bądź wykorzystywanie niniejszego dokumentu w podobny sposób wymaga pisemnej zgody.

Nazwy: „International Auditing and Assurance Standards Board”, „International Standards on Auditing”, „International Standards on Assurance Engagements”, „International Standards on Review Engagements”, „International Standards on Related Services”, „International Standards on Quality Control”, „International Auditing Practice Notes”, „IAASB”, „ISA”, „ISAE”, „ISRE”, „ISRS”, „ISQC”, „ISQM”, „IAPN” oraz logotyp IAASB są znakami towarowymi IFAC lub zarejestrowanymi znakami towarowymi i usługowymi IFAC w Stanach Zjednoczonych i w innych krajach. Nazwy: „International Foundation for Ethics and Audit” i „IFEATM” są znakami towarowymi IFEA lub zarejestrowanymi znakami towarowymi i usługowymi IFEA w Stanach Zjednoczonych i w innych krajach.

Struktury i procesy wspierające działalność IAASB są wspierane przez International Foundation for Ethics and Audit™ (IFEATM).

Informacje na temat praw autorskich, znaków towarowych i pozwoleń można znaleźć na permissions lub uzyskać pod adresem permissions@ifac.org.

Niniejszy Międzynarodowy Standard Badania (MSB) 240 *Obowiązki audytora podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw*, uchwalony przez International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) i opublikowany w języku angielskim przez International Federation of Accountants (IFAC) w sierpniu 2024 roku, został przetłumaczony na język polski przez Polską Izbę Biegłych Rewidentów (PIBR) w grudniu 2025 roku i jest powielany za zgodą IFAC. Proces tłumaczenia Międzynarodowych Standardów Badania (MSB) był rozważany przez IFAC i tłumaczenie zostało przeprowadzone zgodnie z „Policy Statement—Policy for Translating Publications of the International Federation of Accountants”. Zatwierdzonym tekstem wszystkich Międzynarodowych Standardów Badania (MSB) jest tekst opublikowany przez IFAC w języku angielskim. IFAC nie ponosi odpowiedzialności za dokładność i kompletność tłumaczenia ani za działania, które mogą z tego wynikać.

Tekst Międzynarodowego Standardu Badania (MSB) 240 *Obowiązki audytora podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw* w języku angielskim © 2024 by IFAC. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Tekst Międzynarodowego Standardu Badania (MSB) 240 *Obowiązki audytora podczas badania sprawozdania finansowego dotyczące oszustw* w języku polskim © 2025 by IFAC. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Tytuł oryginału: International Standard on Auditing (ISA) 240, *The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements*. Handbook IAASB 2023-2024. ISBN: 978-1-60815-573-6

Aby uzyskać zgodę na powielanie, przechowywanie lub przesyłanie, albo w inny podobny sposób wykorzystywać niniejszy dokument, napisz na adres: permissions@ifac.org.

529 Fifth Avenue, New York, NY 10017
T +1 (212) 286-9344 F +1 (212) 286-9570
www.iaasb.org

ISBN: 978-1-60815-591-0

Znaki towarowe oraz zarejestrowane znaki towarowe i usługowe

International Auditing and Assurance Standards Board®

IAASB®

International Standards on Auditing®

International Standard on Auditing for Audits of Financial Statements
of Less Complex Entities™

International Standards on Assurance Engagements™

International Standards on Review Engagements™

International Standards on Related Services™

International Standards on Quality Management™

International Auditing Practice Notes™

ISA®

ISA for LCE™

ISAE™

ISRE™

ISRS™

ISQM™

IAPN™